

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Kunstiajaloo osakond

Annegret Kriisa

Johann Wilhelm Krause raamatulaenutused Tartu ülikooli raamatukogust

aastatel 1806 – 1826

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Anu Ormisson-Lahe

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
J. W. Krause raamatulaenutused Tartu ülikooli raamatukogust.....	6
Arhitektuuri ja ehituskunstiga seotud kirjandus	9
Õppetööga seotud kirjandus	15
Sõjateadustega seotud kirjandus.....	17
Reisikirjandus	18
J. W. Krause joonistustega seotud kirjandus	21
Ilukirjandus	23
Kokkuvõte	26
Summary.....	28
Kasutatud allikad ja kirjandus	30
Lisa: Johann Wilhelm Krause raamatulaenutussedelid Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826	33

Sissejuhatus

1755. aastal Alam-Sileesias sündinud Johann Wilhelm Krause teekond tõi ta Tartusse seoses siia rajatava Tartu ülikooliga. J. W. Krausest sai Alma Materi arhitekt ja rajades esimese klassitsistliku hoonetekompleksi Baltimaades, kinnistus ta nimi Tartu ja Baltimaade ajalukku.

Bakalaureusetöö peaesmärk on välja selgitada J. W. Krause raamatulaenutused Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826. Uuritakse, miks just neid teoseid on laenutatud ja miks olid nad J. W. Krause jaoks olulised. J. W. Krause raamatulaenutussedelid asuvad Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas fondis number 4. NIM1. ÜR609. Leihzettel der Professoren 2: Jäsche – Lenz (1811 – 1836), Johann Wilhelm Krause: 1806 – 1826. Ühtekokku on seal 118 laenuslehte, mille autor on läbi töötanud ja püüdnud sealt vajaliku info välja selgitada. Sedelilt leiduva info põhjal on autor grupeerinud laiemad teemad ning moodustanud alapeatükid. Siiski ei olnud võimalik välja lugeda kõiki autoreid ja teoseid, mis sedelitele on märgitud. Kõikidest laenutussedelitest jäi välja selgitamata ligikaudu 20 – 25 protsenti.

18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandi alguses olid Läänemere idaprovintsidel eriti tihedad kultuurisidemed Põhja-Saksamaaga. Eesti-, Liivi- ja Kuramaal töötasid saksa intellektuaalid, kelle kaudu levisid siia kõige uuemad ideed Lääne-Euroopast. Seetõttu levis Liivimaale kõige uuem trükisõna. Trükisõna kaudu oli võimalik koguda teadmisi kõige uuematest ehituskunstilistest arengutest, ning neid samas rakendada. J. W. Krause arhitektuurilised ideed ja eeskujud tulid eelkõige antiigist: Vana-Kreekast ja -Roomast. 18. sajandi teisel poolel hakati taas hindama antiigi pärandit. Arhitektid ja kunstnikud käisid antiikmonumente mõõdistamas ja joonistamas, mille kohta anti välja raamatuid ja hakati kirjutama kunstiteaduslikke uurimusi. Teosed levisid kiiresti üle Euroopa ning muutusid üha kättesaadavamaks laiemale publikule. Ehituskunstialased teadmised jõudsid J. W. Krauseni Saksamaalt Berliinist, kus tehti antud valdkonnas uusi avastusi ja võeti kasutusele uued ehitustehnilised võtted. Uued ideed levisid raamatute ja ajakirjade kaudu kohe ka Liivimaale, mistõttu arenes kohalik ehituskunst paralleelselt saksa ehituskunstiga.

Kindlasti ei ole võimalik kirjutada ühtegi Tartu ülikooli puudutavat teost, mainimata Johann Wilhelm Krause nime. J. W. Krause kohta on ilmunud varasemaid uurimusi, mille

põhjalt on hea esitada uut, mittesüsteemset kasutatud allikmaterjali. Antud töös on kasutatud *Alma Mater Tartuensis*¹ (koostanud Juhan Maiste, Kadi Polli ja Mariann Raisma, Tallinn 2003) mis on nii eesti-, saksa- kui inglise keeles. Lisaks sellele teosele on bakalaureusetöös kasutatud professor Juhan Maiste eestvedamisel (koos mitmete teiste J. W. Krause uurijatega) koostatud kolm kataloogi J. W. Krausest (ilmunud vastavalt 1999, 2002 ja 2011).² Kasutatud on ka Epi Tohvri doktoritööd *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*.³

Eelnevalt on antud teemat uurinud Olga Paris, kelle 1943. aastal valminud magistratöö *Johann Wilhelm Krausest keskendub peamiselt Krause elule ja ülikooli ehitusele*.⁴ 1942. aastal valminud Helmi Üpruse magistratöö *Tartu klassitsistlik arhitektuur keskendub J. W. Krause isikule vähem*.⁵ 2009. aastal valmis Epi Tohvri doktoritöö, mis kannab nime *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*.⁶ Antud töös keskendutakse J. W. Krause ja ülikooli esimese rektori Georg-Friedrich Parrot' koostööle Tartu ülikooli hoonetekompleksi rajamisel ja selles on üks peatükk J. W. Krause loodud erialaraamatukogust, mille ta lõi ökonomika, tehnoloogia, metsanduse ja tsiviilarhitektuuri õppetooli juurde. J. W. Krause koostas nimekirja raamatutest, mida ta vajas õppetöoks. Nende hulgas olid nii arhitektuuri-, ökonomia- kui ka tehnoloogia valdkonda kuuluvad raamatud. J. W. Krause raamatulaenutustest Tartu ülikooli raamatukogust on 2011. aastal valminud Lauri Petersoni seminaritöö, mis kannab pealkirja *Jonann Wilhelm Krause mõtterännakud tema raamatulaenutuste põhjal aastatel 1803 – 1811 Tartu ülikooli raamatukogust*.⁷

Käesolev töö on jaotatud teemade järgi peatükkideks. Esimene peatükk esitab materjali J. W. Krause raamatulaenutustest Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826 ja analüüsib J. W. Krause poolt laenutatud teoseid. Välja on toodud üksikud silmapaistvamad

¹ Juhan Maiste, Kadi Polli, Mariann Raisma, *Alma Mater Tartuensis: Tartu ülikool ja tema arhitekt J. W. Krause* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003).

² *Johann Wilhelm Krause 1757–1828. 1, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, koost Hilka Hiiop, Juhan Maiste, Kadi Polli, Mariann Raisma (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1999).

Johann Wilhelm Krause 1757–1828. 2, Arhitektina Liivimaal: kataloog, koost Juhan Maiste, Kadi Polli, Mariann Raisma (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003).

Johann Wilhelm Krause 1757–1828.3, Linnaehitajana Tartus: kataloog, koost Juhan Maiste, Anu Ormisson-Lahe (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2011).

³ Epi Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurile 19. sajandi alguses* (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009).

⁴ Olga Paris, *Johann Wilhelm Krause* (Tartu, 1943), käsikiri TÜ raamatukogus.

⁵ Helmi Üprus, *Tartu klassitsistlik arhitektuur* (Tartu, 1942), käsikiri TÜ raamatukogus.

⁶ Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurile 19. sajandi alguses*.

⁷ Lauri Peterson, *Jonann Wilhelm Krause mõtterännakud tema raamatulaenutuste põhjal aastatel 1803 – 1811 Tartu ülikooli raamatukogust* (Tartu, 2011), käsikiri autori valduses.

näited laenutatud teostest, millele eraldi ei ole pikemalt peatatud. Teine peatükk analüüsib J. W. Krause poolt laenutatud arhitektuuri- ja ehituskunstialaseid teoseid. Välja on toodud tähtsamad näited saksa ja prantsuse autorite töödest. See on ka töö mahukaim osa, kuna J. W. Krause on eelkõige tuntud arhitektina. Järgmised peatükid analüüsivad J. W. Krause poolt laenutatud õppekirjandust ja sõjateadustega seotud kirjandust. Kolmas suurem alateema analüüsib erinevaid reisikirju, mida J. W. Krause aastate jooksul sageli laenutas. Töö viimased peatükid tutvustavad põgusalt joonistuste eeskujuks laenutatud raamatuid ja reisikirju ning ilukirjandust. Käesoleva bakalaureusetöö lõpus on lisa, kus on tabeli kujul esitatud kõik 118 laenutussedelit aastatest 1806 – 1826, millel antud uurimus baseerub. Tabelis on esitatud laenatud teose autori nimi, teose nimi ja võimalusel ka ilmumise koht ja aeg. Bakalaureusetöö kõige raskem osa oli kindlasti laenutussedelite lugemine, mille juures oli mulle abiks Mariann Rammo, ning seejärel kirjapanemine. Keeruliseks muutis töö see, et J. W. Krause on enamasti kirjutanud teose pealkirjad märksõnadega, mida on võimalik küll autorit teades kindlaks teha, kuid mitmetel autoritel (eriti just ehituskunstist ja põllumajandusest kirjutavatel autoritel) on mitmeid sarnase pealkirjaga töid ja sellega tekkis mõningaid raskusi, et aru saada, millist teost täpselt J. W. Krause on laenutanud

J. W. Krause raamatulaenutused Tartu ülikooli raamatukogust

Raamatud olid alati olnud osa J. W. Krause elust. Teoloogiaõpingud pooleli jätnud mehe jaoks kujunesid raamatud põhiliseks eneseharimise viisiks. Tartusse elama asudes kujunes J. W. Krause jaoks oluliseks kohaks Tartu ülikooli raamatukogu, mida ta aastate jooksul meelsasti külastas ja kust ta laenutas mitmekülgset kirjandust. Tartu ülikooli raamatukogu esimene direktor, professor Karl Morgenstern komplekteeris rikkaliku ja sisult tervikliku raamatufondi. Raamatukogu fondide täiendamisel kujunesid juba 19. sajandi algul välja järjekindlad põhimõtted: hinnata raamatuid teadusliku väärtuse järgi; osta eeskätt teaduslikuks tööks vältimatult vajalikku, eelistades tõlgetele algupärandeid; täiendada võrdselt kõiki teadusalasid; muretseda rariteete ja luksusväljaandeid erandjuhtudel; ilukirjanduses hankida vaid õppetöökseks vajalikku; vältida lünki perioodika komplekteerimisel.⁸ Tartu ülikooli raamatukogus säilitatakse J. W. Krause aastatel 1806 – 1826 laenutatud raamatute sedeleid.⁹ Lisaks sellele, et sedelilt saab aimu J. W. Krause mitmekülgsetest huvidest, saab sealt ka kõikvõimalikku muud informatsiooni. J. W. Krause on teinud raamatukogule erinevaid ettepanekuid, mida võiks juurde tellida, samuti on ta mõnedele sedelitele teinud omapoolseid kommentaare raamatute seisukorra kohta. Enamasti on sedelile märgitud tagastatud raamatud ja nende all uued raamatulaenutussoovid. Mõned sedelid teatavad ka soovist raamatulaenutusi pikendada. Sedelitest selgub ka, et kõiki teoseid ei ole J. W. Krause enda tarbeks laenutanud, kuna näiteks kahel sedelil on märges, et neid teoseid soovib ta laenutada oma tütrele ja pojale.¹⁰ Põhiliselt laenutas J. W. Krause erinevate autorite poolt välja antud arhitektuuri ja ehituskunsti puudutavaid raamatuid, kuid laenutuste hulgas esineb ka erinevaid ilukirjanduslikke teoseid, reisikirju, ajalugu puudutavaid teoseid, praktilisi käsiraamatuid, entsüklopeediaid, vaimuliku sisuga teoseid ja sõjateadusi puudutavat kirjandust. J. W. Krause on aktiivselt laenutanud ka erinevaid ajalehti ja ajakirju. Tartu eluga hoidis ta end kursis, lugedes kohalikku ajalehte *Dörptsche Zeitung*, mida anti välja aastatel 1789 – 1875. Ajaleht ilmus üks kord nädalas 1847. aastani, hiljem kaks korda nädalas.¹¹ Esimene märges laenutusest on 1815. aasta oktoobris. Paljudele sedelitele on märgitud lihtsalt

⁸ L. Trikkant, *Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu* (Tartu, 1977), 7, 12.

⁹ TÜR KHO, 4 - 609: Leihzettel der Professoren 2: Jäsche – Lenz (1811 – 1836), Johann Wilhelm Krause (1806 – 1826).

¹⁰ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 121, 122.

¹¹ <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/handle/10062/14782>.

Zeitung (ajaleht) ja number, pole täpselt teda, millega on tegu, kuid tõenäoliselt on ka need sama ajalehe numbrid. Huvi tundis J. W. Krause eelkõige Saksamaal välja antud erinevate ajakirjade vastu. Uued arhitektuurialased ideed levisid Liivimaale 1798. aastast ilmuma hakanud *Allgemeines Magazin für die bürgerlichen Baukunst* vahendusel.¹² Ka ajakirjade ja ajalehtede puhul pole täpselt teda, millega võis tegu olla. Näiteks 1825. ja 1826. aastal avaldas J. W. Krause soovi, saada mõni uus kirjanduslik ajaleht Hallest, Jenast või Göttingenist (*Etwas Literarische Zeitung. Halle, Jena, Göttingen*).¹³ Ajalehed ja ajakirjad moodustavad väga väikese osa sedelitele kirja pandud laenutuse soovidest. J. W. Krause huvi Liivimaa ajaloo vastu näitab 1810. aastal laenutatud nn Liivimaa Voltaire'i, Garlieb Merkeli kirjutatud *Wannem Ymanta* (1802), mis käsitleb 12. ja 13. sajandi liivlaste elu.¹⁴ 1825. aastal on J. W. Krause laenutanud Liivimaa ajalugu käsitlevaid kroonikaid, mille hugas on nii Johann Gottfried Arndti *Der Liefländischen Chronic*, Balthasar Russowi *Livländische Chronic* ja Christian Kelchi *Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlandes...*¹⁵ C. Kelchi Liivimaa ajalugu koosneb kahest osast, millest autori eluajal, 1695. aastal nägi trükivalgust vaid esimene köide, mis käsitleb Eesti- ja Lätimaa minevikku kuni 1690. aastani. Kroonika teine osa, *Continuation*, milles vaadeldakse peaaesjalikult Põhjasõda, sai laiemale ringile kättesaadavaks alles 1875. aastal. Oma Liivimaa ajaloos tsiteerib C. Kelch enim B. Russowit.¹⁶

J. W. Krause suurimaks mõjutajaks võikski pidada raamatukultuuri. Liivimaal, Zeltini mõisas elades oli J. W. Krause seotud lugemisseltsiga – (*Lesegesellschaft*) „Kleeblatt“, mille tegevusest võtsid osa peamiselt ümberkaudsed koduõpetajad. Nende käsutuses oli Otto Hermann von Vietinghoff-Scheeli raamatu- ja kunstikogu.¹⁷ „Kleeblatt“ on üks vähestest teadaolevatest tõepoolest maal asunud lugemisseltsidest. Seltsi loomise põhjus oli tavapärane: „Et nüüd midagi uut saaks lugeda.“ Lugemisselts tegutses palju aastaid ning seltsil oli liikmeid kolmes kihelkonnas. Raamatud telliti Riia mõjuka raamatukaupmehe

¹² Juhan Maiste, „Ülikool pargis“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828.3, Linnaehitajana Tartus: kataloog*, 31, 32.

¹³ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 142.

¹⁴ <http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=51>.

¹⁵ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 135.

¹⁶ Christian Kelch, *Liivimaa ajalugu* (Tartu: Eesti ajalooarhiiv, 2004), 5, 18.

¹⁷ Maiste, Polli, Raisma, *Alma Mater Tartuensis*, 101.

Johann Friedrich Hartknoch'i kaudu, kes tegi seltsile 25% allahindlust.¹⁸ J. W. Krause külastas J. F. Hartknoch'i kauplust sageli ning meeste vahel kujunes vastastikune heatahtlikkus ja usaldus. J. W. Krause võis tihti üksinda kaupluse tagaruumides tundide kaupa ilma midagi ostmata raamatuid lehitseda.¹⁹ Läänemere provintsidel olid 18. sajandil tihedad kultuurisidemed Põhja- Saksamaaga²⁰ ja seal aset leidnud kultuurilised protsessid, nagu raamatutootmise plahvatuslik kasv ning lugemisorganisatsioonide teke ja levik, kajastusid ka Balti provintsidel.²¹ Raamatukogude ja lugemisseltside peamiseks tekke põhjuseks oli just raamatute kõrge hind.²²

Enamik kirjandusest, mida J. W. Krause loeb on saksa ja prantsuse keeles, mõned vähesed ka inglise keeles. Raamatute valiku puhul valitseb saksa keel, enamik kopeerimiseks kasutatud reisikirjadest olid aga prantsuskeelsed. On tõenäoline, et ta neid teoseid täielikult läbi ei töötanud, sest kuigi Briegi gümnaasiumis õppides pidas ta prantsuse keelt üheks oma lemmikaineeks, oli ebapiisav prantsuse keele oskus põhjuseks, miks senaator O. H. von Vietinghoff-Scheel teda Peterburis tööle ei tahtnud võtta.²³ Segadust on tekitanud ka asjaolu, et mõne raamatu puhul on pealkiri erinevatele sedelitele märgitud erinevas keeles. Näiteks Jonathan Carveri raamat *Travels Through the Interior Parts of North America in the Years 1766, 1767, and 1768* on J. W. Krausel märgitud nii saksa keeles *Reise durch Nordamerika* kui ka prantsuse keeles *Voyage del Amerique*.²⁴ Enamikel sedelitel on teoste nimed kirja pandud paari pealkirjas leiduva märksõna abil. Mõne teose puhul oli juurde märgitud ka aasta ja ilmumise koht. Autorid olid enamasti märgitud, kuid mõnel sedelil puudus ka see. Siiski jäi osa autoritest ja teostest väljaloetamatuks ning kindlasti oleks võimalik tuvastada sealt veel huvitavaid teoseid. Seoses Tartu ülikooli ansambli kavandamisega on J. W. Krause laenutanud erinevate saksa ja prantsuse arhitektide poolt välja antud raamatuid, samuti ehitustegevusega seotud teoseid. Väga suure osa moodustavad reisikirjad, mis on erinevate ajaloolaste, riigimeeste, loodusteadlaste ja seiklejate poolt kirjutatud. Samuti on oma koht ilukirjandusel. J. W. Krause loeb selliseid kirjandusklassikuid nagu Giovanni Boccaccio, William Shakespeare, Miguel de Cervantes,

¹⁸ Indrek Jürjo, *Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18. – 19. sajandil* (Tartu: Ajalooarhiiv, 2011), 163.

¹⁹ *Ibid.*, 169.

²⁰ *Ibid.*, 148.

²¹ *Ibid.*, 19.

²² *Ibid.*, 145.

²³ Mariann Raisma, „*Voyages pittoresques*“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828.1, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 124.

²⁴ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 115, 116.

Jonathan Swift ja sir Walter Scott. Luuletajatest armastab ta enim saksa luulet: Friedrich Schillerit, Christian Früchtegott Gellertit ja Johann Karl Wezelit. Kõrvalharrastuseks pidas J. W. Krause joonistamist. Joonistuste eeskujude valikul lähtub J. W. Krause kättesaadavast, sellest, mida ülikool tellis, mis oli üldtuntud ning populaarne. Silmapaistvamateks näideteks on siin Jean-Pierre Houeli ja Louis-Francois Cassasi reisikirjad.

Arhitektuuri ja ehituskunstiga seotud kirjandus

J. W. Krause on tuntud eelkõige klassitsistina. Oma loomingus lähtub ta väga mitmekesistest stiilieeskujudest. Ta suudab ammutada erinevaid ideid ja need siis omavahel kokku sulatada. Ülikooli peahoone kreeka-dooria ja anatoomikumi rooma arhitektuuri eeskujude kõrval esineb mõjutusi erinevatest antiikarhitektuuri tõlgendustest (itaalia renessanssklassitsismist ja saksa zopf-klassitsismist, nn „patsikeste stiil“) samuti viiteid gooti orientaaelsele arhitektuurile. Arhitektina lähtub J. W. Krause oma eelkäijate talletatud arhitektuuriajaloolisest ja –teoreetilisest pagasist, mida ta kaasaegsete töödele toetudes pidevalt täiendas ja võimalust mööda ka oma loomingus rakendas.²⁵ J. W. Krause enda märkmete järgi on ta kavandanud mõisahooned alates 1787. aastast, pärast saabumist Gottfried von Kahleni juurde Zeltini (*Seltinghofi*) mõisa.²⁶ Arhitektina talletab ta oma nime ajalooramatutesse aga Tartu ülikooli hooneteansambliga.²⁷ 13. juunil 1803. aastal pidas J. W. Krause oma *venia legendi* loengu teemal *Öconomie und Architectur*. Arhitektuuri kohta lausub Krause: „Ilma tõelise looduse eeskujuta ei kohta me head arhitektuuri, loodusest võtame materjali ja vastupidise; looduses valitsev ilu ja peenetundelisus loob meis sümmeetria ja eurütmia tunde.“²⁸ Arhitektuuri võrdlemine looduse kaunidusega ei olnud midagi uut. 16. sajandil tegutsenud itaalia arhitekti Andrea Palladio arvates on arhitektuur looduse imiteerimine ning arhitektuuri eesmärgiks on olla teine loodus. A. Palladio on

²⁵ Mart Siilivask, *Tartu arhitektuur 1830 – 1918. Historitsism ja juugend: arhitektuuriideed ja stiilieeskujud kohalike arhitektide loomingus 19. sajandil ja 20. sajandi algul* (Tartu, 2006), 38.

²⁶ Juhan Maiste, „Johann Wilhelm Krause ja ajastu kultuuripilt“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 2, Arhitektina Liivimaal: kataloog*, 40.

²⁷ Juhan Maiste, „Ülikool pargis“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 3, Linnaehitajana Tartus: kataloog*, 37.

²⁸ Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurile 19. sajandi alguses*, 175.

selgelt klassitsist, kes oma esteetilistes ideedes põhines Marcus Vitruvius Pollio ja Leon Battista Alberti. A. Palladio jaoks on arhitektuur ratsionaalne, lihtne ja klassikaline. Üheks tema kuulsamaks arhitektuurinäiteks on *Villa Rotonda*.²⁹ J. W. Krause loomingus on tunda A. Palladio mõjutusi. Toomemäele ehitatud anatoomilise teatri on J. W. Krause kavandanud kupliga.³⁰ Anatoomilise teatri paviljon on ettenähtud avanema kõigis neljas suunas, mis loob seose A. Palladio *Villa Rotonda*’ga – hoonega, mis on andnud impulsse erinevatele arhitektidele, näiteks ka Claude Perrault’le, kelle loominguga oli J. W. Krause kirjanduse vahendusel tuttav.³¹ J. W. Krause on 1810. aastal laenutanud raamatukogust C. Perrault *Louvre*’i idafassaadi kujutava gravüüri.³² C. Perrault propageerib ratsionaalset arhitektuurikontseptsiooni eesmärgipärasest ehitusest. Tema hinnangul ei ole ükski ehitise ilus, kui see ei vasta oma funktsioonile.³³ Prantsuse Kuningliku Arhitektuuriakadeemia avamise puhuks telliti C. Perrault Vitruviuse *De architectura* („Arhitektuurist“) tõlge, mis ilmus 1673. aastal. Tema tõlget Vitruviusest loeti Akadeemias valjusti ette aastatel 1674 – 76. C. Perrault kritiseerib Vitruviuse ja tema järgijate orderiõpetust ning leiab, et antiikarhitektuuril on omad reeglid ja proportsioonid, mis sõltuvad kindla ehitise tüübist. C. Perrault elutööks sai aga *Louvre*’i idafassaad, mille esimese kavandi esitas ta 1664. aastal.³⁴ 1667. aasta kevadel määrati C. Perrault kolmeliikmelise komitee etteotsa, kuhu kuulusid veel kuninga esimene arhitekt Louis Le Vau ja kuninga esimene kunstnik Charles Le Brun. Sammastega kaunistatud hoone oli kaasajal unikaalne prantsuse klassitsismi esindaja. Kolonnaad oli eriline selle poolest, et sambad ei olnud regulaarselt asetatud, vaid grupeeritud paaridesse, mille vahed olid üksteisest suuremad.³⁵ Alates saabumisest Tartusse 1803. aastal määrab J. W. Krause stiili üha enam puhtakujuline vitruviaanlik orderiõpetus. J. W. Krause Tartu-aegne arhitektuurilooming väljendab

²⁹ Hanno-Walter Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present* (New York: Princeton Architectural Press, 1994), 89.

³⁰ Juhan Maiste, „Antiigi heiaustusi“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 1, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 165, 166.

³¹ Eda Tursk, „Anatoomiline teater“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 3, Linnaehitajana Tartus: kataloog*, 254.

³² TÜR KHO, 4 - 609, sedel 41.

³³ Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 182.

³⁴ Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 133.

³⁵ Harry Francis Mallgrave, *Architectural theory. Volume I, An anthology from Vitruvius to 1870* (Blackwell, 2006), 74.

Prantsuse revolutsiooni ajastu Euroopa arhitektuurimaitset.³⁶ 1671. aastal rajatud Prantsuse Kuninglikus Arhitektuuriakadeemias *Academie Royale d'Architecture* õpetati Vitruviuse, Andrea Palladio, Vincenzo Scamozzi, Giacomo Vignola, Sebastiano Serlio, Leon Battista Alberti ja teiste järgi.³⁷ Suurem osa 16. – 18. sajandi arhitektidest, kes lähtusid klassikalisest traditsioonist – A. Palladio, Jacques-Francois Blondel, Jules Hardouin-Mansart, – järgis orderikaanonit.³⁸ J.-F. Blondel, kes oli Akadeemia esimene direktor ja samas ka õppejõud, iseloomustab ordineid oma loengutes tollal tavaks olnud kombe kohaselt: toskaana order võrdub hiiglaslikuga, dooria meheliku vägevusega, joonia naiselikuga, komposiit kangelaslikuga ja korintose neitsilikuga.³⁹ 1810. aastal on J. W. Krause laenutanud Julien-David Le Roy teose *Les Ruines des plus beaux monuments de la Grece*.⁴⁰ Kuningliku kellameistri poeg J.-D. Le Roy õppis esialgu Akadeemias, hiljem aga Prantsuse Akadeemias Roomas. Roomas olles kuulis ta inglase James Stuarti ja Nicholas Revetti reisist Kreekasse ja pöördus sooviavaldusega Prantsuse valitsuse poole, et saada rahalist toetust Ateenasse reisimiseks.⁴¹ J.-D. Le Roy asus teele 1755. aastal⁴² ja viibis Ateenas natukene alla 3 kuu, kuid ta töötas äärmiselt intensiivselt, et täita oma ülesanne ja joonistada klassikalisi monumente. Järgmisel aastal naasis J.-D. Le Roy Pariisi, et avaldada seal raamat oma töö tulemustest. *Les Ruines des plus beaux monuments de la Grece* ilmus 1758. aastal Pariisis ja oli väga kõrgelt hinnatud. Prantslaste jaoks oli veel oluline, et teos ilmus enne kui J. Stuart ja N. Revett avaldasid enda uurimistulemused.⁴³ Esimene osa J.-D. Le Roy tööst on ajalooline, teine teoreetiline.⁴⁴ Ta asetab Antiik-Kreeka monumendid ajaloolisse konteksti. Esimesena toob ta välja Kreeka arhitektuuri ülimuslikkuse Rooma arhitektuuri suhtes. Ühes hilisemas teoses kirjutab J.-D. Le Roy, et kreeklased on vastutavad kõige ilusa eest, mis klassikalisel arhitektuuris on, roomlased olid vaid imitaatorid, kellel endal ei olnud sarnast leidlikku vaimu.⁴⁵

³⁶ Juhan Maiste, „Johann Wilhelm Krause ja ajastu arhitektuuripilt“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828*. 2, *Arhitektina Liivimaal, kataloog*, 58.

³⁷ Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 129.

³⁸ Mariann Raisma, „Tõese arhitektuuri otsingul“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828*. 2, *Arhitektina Liivimaal, kataloog*, 85.

³⁹ Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 131.

⁴⁰ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 44.

⁴¹ Mallgrave, *Architectural theory. Volume I, An anthology from Vitruvius to 1870*, 165.

⁴² Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 210.

⁴³ Mallgrave, *Architectural theory. Volume I, An anthology from Vitruvius to 1870*, 165.

⁴⁴ Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 210.

⁴⁵ Mallgrave, *Architectural theory. Volume I, An anthology from Vitruvius to 1870*, 165.

1810. aastal laenutas J. W. Krause prantsuse arhitekti Antoine Desgodetsi teose *Les edifices antiques de Rome dessines et mesures tres exactement*.⁴⁶ Lahknevused ja vasturääkivused varasemate antiikmonumentide mõõtmise juures, mille üheks avastajaks oli C. Perrault, ajendas prantsuse rahandusministrit J.-B. Colbert' saatma 1764. aastal Rooma arhitekti, kes esitaks täpsed andmed antiikmonumentide kohta. Tema valik langes noore Antoine Desgodetsi peale, kes läks Rooma 1764. aastal. Reisi ajal võeti ta piraatide poolt vangi ja hoiti 16 kuud kinni Alžiiris enne Rooma jõudmist. Rooma jäi A. Desgodets järgnevakts 16 kuuks, mille jooksul mõõtis ta 24 erinevat antiikmonumenti ning tagasiteel Pariisi mõõdistas veel Verona amfiteatri. Pariisis demonstreeris A. Desgodets tulemusi Akadeemias. Trükis ilmus *Les edifices antiques de Rome dessines et mesures tres exactement* 1682. aastal. See jäi ka A. Desgodetsi meistriteoseks.⁴⁷ Monumendid on esitatud vastavalt tähtsusele ja kaunidusele, alustades Pantheonist, millele on ainuüksi kulutatud 23 lehekülge. Tartu ülikooli raamatukogus säilitatakse 1795. aastal Londonis ilmunud raamatut.⁴⁸ A. Desgodetsist jäi maha veel kaks avaldamata teoreetilist tööd, uurimus orderist, mis põhineb J. Vignolal ja tekstid oma loengutest, mida ta pidas Akadeemias aastatel 1719 – 28.⁴⁹

Paljud olulised arhitektuuriteosed, mida J. W. Krause luges, on saksakeelsed tõlked, kuid enamik neist vahendasid peamiselt 18. sajandi teise poole prantsuse arhitektuurimõtet, kuna saksa enda arhitektuuriteooria hakkas alles Berliini Ehitusakadeemia *Bauakademie* asutamisega 1799. aastal välja kujunema.⁵⁰ Põhiline tähelepanu lasus seni Johann Joachim Winckelmannil ja tema uurimustel ja kirjutistel Kreeka antiigist.⁵¹ J. W. Krause on 1812. aastal laenutanud J. J. Winckelmanni teose *Anmerkungen über die Baukunst der Alten* (Leipzig, 1762) milles J. J. Winckelmann pöörab tähelepanu ehitustehnilistele aspektidele, ehitiste plaanidele, orderitele ja paljudele muudele aspektidele. Samuti viitab ta raamatus J.-D. Le Roy varasematele avastustele. Raamatut säilitatakse ka Tartu ülikooli raamatukogus.⁵² J. J. Winckelmanni isiklikud kokkupuutepunktid Antiik-Kreeka arhitektuuriga olid küllaltki piiratud, kuid sellegipoolest oli J. J. Winckelmanni näol

⁴⁶ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 49.

⁴⁷ Krufft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 136.

⁴⁸ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 49.

⁴⁹ Krufft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 137.

⁵⁰ Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 178.

⁵¹ Krufft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 291.

⁵² Johann Joachim Winckelmann, *Anmerkungen über die Baukunst der Alten* (Leipzig, 1762).

tegemist väga hea teoreetikuga⁵³ ja klassikalise antiikkunsti ühe harituima tundjaga, kes kirjutas mitmed antiikkunsti ja arhitektuuri puudutavaid teoseid.⁵⁴ 18. sajandil räägiti ja arutleti arhitektuuri üle rohkem kui ühelgi varasemal sajandil.⁵⁵ Vähest arhitektuurialast kirjandust saksa kultuuriruumis asendasid erinevad arhitektuurialaseid ideid kandvad arvukad arhitektuuriajakirjad, kus tutvustati erinevaid arhitektuuri ja elukeskkonnaga seotud teemasid. Gottfried Huthi poolt toimetatud ajakiri *Allgemeines Magazin für die bürgerlichen Baukunst* tutvustas nii uusi ehitustehnilisi võtteid ja materjale kui ka arhitektuuriesteetikat ning –teooriat. G. Huthi eesmärgiks oli äratada huvi ja harida laiemaid ringkondi erinevates arhitektuuriküsimustes.⁵⁶ 1765. aastal hakkas Friedrich Nicolai välja andma ajakirja (*Neuen*) *Allgemeinen Deutschen Bibliothek*, hiljem nimetati ümber *Allgemeinen Litteraturzeitung*, mida Friedrich Johann Justin Bertuch, Christian Gottfried Schültz ja Cristoph Martin Wieland alates 1784. aastast Leipzigi ja Jenas välja andsid. Need ajakirjad ilmusid pea kõikides suuremates saksa linnades ja olid laiemale publikule kättesaadavad. Seal võtsid sõna näiteks Carl Ludwig Fernow, Friedrich Schiller, Friedrich von Schlegel ja Johann Wolfgang Goethe.⁵⁷ Korra on J. W. Krause laenutanud 1811. aastal J. W. von Goethe poolt välja antud arhitektuurialast ajakirja *Propyläen*.⁵⁸ David Gilly hakkas 1797. aastast välja andma ajakirja *Sammlung nützlicher Aufsätze die Baukunst betreffend*, mis tegeles põhiliselt ehitustehniliste küsimustega ja moodsate tehnoloogiliste lahendustega, mida sooviti laiemalt levitada.⁵⁹ Ajakirja jaoks on kirjutanud ka D. Gilly arhitektist poeg Friedrich Gilly, nende hulgas kaks kirjeldust prantsuse maamajadest ja essee *Einige Gedanken über die Nothwendigkeit, die verschiedenen Theile der Baukunst, in wissenschaftlicher und praktischer Hinsicht, möglichst zu vereinigen*.⁶⁰ Kõige tähtsamaks keskuseks saksa klassitsismi jaoks kujunes Berliini Ehitusakadeemia *Bauakademie*. Selle keskseks figuuriks oli D. Gilly, kes asutas juba 1793. aastal arhitektuurikooli Berliinis, mis tegutses vaid 1796. aastani. D. Gillyle pakkus huvi eelkõige ehitusprotsessi tehnilised probleemid, mille heaks näiteks on tema poolt avaldatud raamat

⁵³Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 188.

⁵⁴Jukka Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu* (eestikeelne tõlge Eesti Kunstiakadeemia, 2010), 86.

⁵⁵Klaus Jan Philipp, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810* (Stuttgart; London, 1997), 16.

⁵⁶Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 178.

⁵⁷Philipp, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810*, 28.

⁵⁸TÜR KHO, 4 - 609, sedel 62.

⁵⁹Philipp, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810*, 46.

⁶⁰Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 294.

Handbuch der Land-Bau-Kunst (1797 – 1811).⁶¹ Lisaks D. Gilly teostele laenutas J. W. Krause ka teiste saksa haritlaste teoseid. Neist tähtsamad on Leipzigit pärit Christian Ludwig Stieglitzi arhitektuurialased teosed. 1812. aastal laenutas J. W. Krause *Archaeologie der Baukunst der Griechen und Römer* (Weimar, 1801),⁶² mis on rohkem teoreetiline arutelu muistsete tsivilisatsioonide arhitektuuri mõjust hilisematele sajanditele ja ei sisalda märkimisväärselt illustratsioone.⁶³ Mitmel korral on J. W. Krause laenutanud C. L. Stieglitzi teost *Zeichnungen aus der schönen Baukunst oder Darstellung idealischer und ausgeführter Gebäude mit ihren Grund- und Aufrissen auf 110 Kupfertafeln. Mit nöthigen Erklärungen und einer Abhandlung über die Schönheit dieser Kunst begleitet von Dr. Christian Ludwig Stieglitz*, mis anti välja Leipzigit G. Vossi poolt kaheksas osas aastatel 1798 – 1800. Raamatus on suurepäraseid näiteid elumajadest linnades, maamajadest ja aiaehitistest.⁶⁴ Aastatel 1792 – 1798 andis C. L. Stieglitz välja viieosalise *Encyklopädie der bürgerlichen Baukunst*.⁶⁵ C. L. Stieglitz on mõjutanud J. J. Winckelmanni teostest ja tema jaoks on antiikarhitektuuril arhitekti jaoks samasugune funktsioon nagu loodusel maalikunstniku jaoks.⁶⁶ Nii nagu J. J. Winckelmann, rõhutab ka C. L. Stieglitz Antiik-Kreeka arhitektuuri täiuslikkust tsivilisatsioonipärandis. Veel on J. W. Krause laenutanud Friedrich Christian Schmidt *Bürgerlicher Baumeister...* mis anti välja neljas osas aastatel 1789 – 1799. Teos kajastab põhiliselt elumajadega seotud ehituskunstilisi lahendusi. Teost illustreerivate 400 vasegravüüri autoriks on samuti F. C. Schmidt. 1790. aastal ilmunud *Bürgerlicher Baumeister...* säilitatakse ka Tartu ülikooli raamatukogus.⁶⁷

Arhitektuuriraamatute ja –traktaatide vahendusel jõudis J. W. Krauseni ajastu ehituskunsti kõige viimane sõna.⁶⁸ See kajastub tema raamatulaenutustes, mille hulgast leiab J.-D. Le Roy, A. Desgodetsi, J. J. Winckelmanni, C. L. Stieglitzi ja D. Gilly arhitektuuri- ja ehituskunstialaseid teoseid. Veel on J. W. Krause laenutanud 1810. aasta jaanuaris kolme

⁶¹Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 294.

⁶²TÜR KHO, 4 - 609, sedel 67.

⁶³Tohvi, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 181.

⁶⁴Philipp, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810*, 144.

⁶⁵Kruft, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present*, 291.

⁶⁶*Ibid.*, 291.

⁶⁷Philipp, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810*, 146.

⁶⁸Juhan Maiste, „Johann Wilhelm Krause ja ajastu arhitektuuripilt“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 2, Arhitektina Liivimaal, kataloog*, 50.

arhitekti- Luigi Vanvitelli Caserta palee, J. Hardouin-Mansart'i *Les Invalides* hoonetekompleksi ja C. Perrault *Louvre* idafassaadi puudutavaid jooniseid, gravüüre.⁶⁹

Õppetööga seotud kirjandus

1803. aastal kutsuti J. W. Krause Tartu ülikooli ökonomika, metsanduse, põllumajanduse ja tsiviilarhitektuuri professoriks. J. W. Krause asutas õppetooli juurde ka erialaraamatukogu, tehniliste mudelite kogu ning eeskujunäidistega arhitektoonikakabineti. 1803. aastal koostas professor J. W. Krause nimekirja raamatutest, mida ta vajab õppetööks. Lisaks arhitektuuriraamatute tellimisnimekirjale olid esitatud taotlused ka ökonomia ja tehnoloogia valdkonna kohta. Nende hulgas David Gilly, Nicolaus Goldmann, Gottfried Huth, Nicolas Le Camus de Meziere, Sebastien Le Clerc, Johann Friedrich Penther, Christian Ludwig Stieglitz, Leonhard Christoph Sturm, Marcus Pollio Vitruvius, Lucas Vochs ja teised.⁷⁰ J. W. Krause jõudis lugeda sissejuhatust põllumajandusökonoomiasse vaid ühe semestri, seejärel valiti ta ülikooli ehitusdirektori vastutusrikkale ametikohale ja vabastati õppetööst kuni 1806. aastani. Ülikoolis luges ta üliõpilastele loenguid 1806. aastast kuni 1828. aastani.⁷¹ 1806. aastal võttis J. W. Krause tsiviilehituskunstis õpikutena kasutusele C. L. Stieglitzi *Encyclopädie der bürgerliche Baukunst; ein Handbuch für Staatwirthe, Baumeister und Landwithe* (1792 – 1798), ka teisi C. L. Stieglitzi teoseid on J. W. Krause korduvalt laenutanud.

J. W. Krause ainekava ülesehitus tugines põhiliselt D. Gilly mõjukale käsiraamatule *Handbuch der Land-Bau-Kunst* (1797 – 1811). D. Gilly huvitus reaalsest ehitusprotsessist ja –tehnikatest ning ta on kirjutanud oma käsiraamatu eessõnas, et kolm vitruviaanlikku printsiipi – tugevus, eesmärgipärasus, ilu -, mis muidu iseloomustasid paleesid, on nüüd olulised ka majandushoonete arhitektuuri juures. J. W. Krause võttis need kolm vitruviaanlikku printsiipi oma õpetuse põhialuseks.⁷² 1810./11. õppeaastal toimus sissejuhatus praktilisse vesiehitusse D. Gilly ja Johann Albert Eytelweini *Praktische*

⁶⁹ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 41.

⁷⁰ Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 176, 177.

⁷¹ *Ibid.*, 187, 198.

⁷² *Ibid.*, 187, 190.

Anweisung zur Wasserbaukunst (1803 – 1809) käsiraamatu alusel.⁷³ Seda teost on laenutatud 1810, 1812 ja 1814. aastal. 1811/12 toimus kameraalteaduste loengukursus D. Gilly *Abriss der Cameral-Bauwissenschaft* (1799) alusel. Ka seda raamatut on J. W. Krause laenutanud 1811, 1812, 1814 ja 1816. aastal. D. Gilly teostest on J. W. Krause laenutanud 1810, 1811 ja 1812 aastal *Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens oder Wasserwägens in den bey der Landeskultur vorkommenden gewöhnlichsten Fällen*. J. A. Eytelweini *Praktische Anweisung zur Bauart der faschinwerke und der dazu gehörigen Anlagen an Flüssen und Strömen* (Berlin, 1800). Alates 1821./22. õppeaastast hakkas J. W. Krause lugema põllumajanduse aluseid Albrecht Daniel Thaeri käsiraamatu *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* (1800 – 1812, Berlin) järgi.⁷⁴ Antud raamatut on J. W. Krause varasematel aastatel väga palju kordi laenutanud, 1806, 1810 – 1812, 1814 ja 1817. Korduvalt on laenutatud teisi A. D. Thaeri raamatuid, näiteks tema *Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft* (Göttingen, 1799 – 1804) ja *Annalen der Fortschritte der Landwirtschaft in Theorie und Praxis*. J. W. Krause töölaualt on läbi käinud veel saksa arhitekti Jean-Charles Krafft'i poolt kirjutatud *Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers*, mida ta on laenutanud nii 1811, 1813 kui ka 1814. aastal; Johann Beckmanni *Grundsätze der deutschen Landwirthschaft* (Göttingen, 1796); Johann Silberschlagi *Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues* (laenutatud 1810. ja 1811. aastal); Rudolf Eickenmayeri *Über den Strassenbau in Sandgegenden, wo es an Steinen fehlt* (Frankfurt, 1787); Lukas Vochsi *Abhandlung der Brückenbaukunst* ja Andreas Carl Samuel von Richtenhofi *Theorie des Ackerbaus* (Leipzig, 1801). Oletatavasti on ta reisikirjade illustratsioone kasutanud ka loengute pidamisel. Tsiiviilehituse õppekavas väljatoodud ainetest võis ta oma töid kasutada nii ajaloo kui ehituskunsti ajaloo tundides ja miks mitte ka esimese aasta õppeprogrammi kuuluvate ainete – vaba joonistuse ja arhitektuuriliste jooniste kopeerimise puhul.⁷⁵

⁷³Tohvri, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurikultuurile 19. sajandi alguses*, 200, 201.

⁷⁴*Ibid.*, 201, 202.

⁷⁵Mariann Raisma, „*Voyages pittoresques*“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 1, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 124.

Sõjateadustega seotud kirjandus

J. W. Krause elule jättis otsustava jälje tema militaarkarjäär. 1781./1782. aasta talvel ühines teoloogiaõpingud pooleli jätnud mees Zerbstis taas Preisi armeega ja teenis Friisimaal Jeveris. J. W. Krause arvati polütehnikuna suurtükiväe koosseisu. See tõi kaasa „militaarse kooliaja“: kohustuslikud joonistustunnid, töö raamatutega, õppused nii inseneriteaduste kui praktilise relvatundmise ja maamõõtmise alal. Juba Zittau raamatukogus oli J. W. Krause tutvunud fortifikatsioonialase kirjandusega.⁷⁶ 1782. aastal ühines J. W. Krause Inglise palgaväega ja asus Ameerika poole teele. 1783. aasta suvel kaardistas ta New Yorgist põhja poole jäävaid alasid, rännates Hudsonit pidi ülesvoolu.⁷⁷ J. W. Krause huvi sõjateaduste vastu jätkus ka Tartus elades. Eriti selgelt tuleb see esile 1814. aasta laenutuste põhjal. 1814. aastal on J. W. Krause laenutanud mitmeid sõjandusega seotud teoseid, näiteks Antoine Charles Etienne Paul de Laroche Aymon' sissejuhatust sõjateadustesse *Einleitung zur Kriegskunst*, Johann Georg Julius Venturini *Lehrbuch der angewandten Tactik oder eigentlichen Kriegswissenschaft* (Schleswig, 1800), samuti Friedrich Meinerti *Lehrbuch der gesamten Kriegswissenschaft für Officiere bei der Infanterie und Kavallerie* (Halle, 1798).⁷⁸ Lisaks isiklikule sõjateenistusele, puutus J. W. Krause sõjateadustega kokku ka Tartu ülikoolis töötades. Nimelt õpetati ka taasavatud Tartu ülikoolis sõjateadusi. 1803. aastal kinnitatud põhikirja järgi kuulus erakorraline sõjateaduste professor filosoofiateaduskonna juures tegutseva tehnoloogilise klassi juurde, kus kokku oli ette nähtud kaks korralist ja üks erakorraline professor.⁷⁹ Sissejuhatavatele ainetele nagu vene keel, ajalugu, füüsika, aritmeetika, geomeetria, mehaanika ja hüdraulika ning arhitektuuri alused, õpetati otseselt sõjateaduslike ainetena välifortifikatsiooni, taktikat, sõjateadust, suurtükiväe algkursust, kindluste ründamist, kindluste ehitamist, mineerimiskunsti, sildade ehitamist ning strateegiat. Üliõpilaste käsutuses oli erialane raamatukogu, mille suuruseks 1830. aastal oli 357 köidet. Sõjateaduste professori kaudu oli J. W. Krausel võimalik kasutada ka neid raamatuid. Sõjateaduste erakorraliseks professoriks sai Berliinis sündinud parun Friedrich Gottlieb von Elsner, kes nimetati ka professor J. W. Krause abiliseks ehitustegevust

⁷⁶ Maiste, Polli, Raisma, *Alma Mater Tartuensis*, 69, 70.

⁷⁷ *Ibid.*, 71, 72.

⁷⁸ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 96, 97.

⁷⁹ Tõnu Tannberg, „Sõjateaduste õpetamisest Tartu Ülikoolis 19. sajandi esimesel poolel“, *Eesti mees Vene kroonus: uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost* (Tartu: Ilmamaa, 2011), 256.

kontrolliva komisjoni juures. Sõjateaduste õpetamisega jäi rahule ka ülikooli kuraator Friedrich Maximilian Klinger.⁸⁰ F. M. Klinger oli Frankfurdis sündinud luuletajast kindral, kes pärast Baieri pärilussõja lõppu 1779. aastal sai pakkumise asuda Peterburi õukonda. 1803 – 1816 oli ta Tartu ülikooli kuraatori ametikohal. Selles ametis vastutas ta intellektuaalse, administratiivse ja poliitilise arengu eest ülikoolis.⁸¹ J. W. Krause on laenutanud ühe F. M. Klingeri ilukirjandusliku teose. Kui sõjateaduste professor 1830. aastal likvideeriti õnnestus ülikoolil jätta raamatud enda raamatukokku.⁸²

Reisikirjandus

Valgustusajastu tähistas antiikkunsti süstemaatilise arheoloogilise uurimise tõusmist huviorbiiti, uurimisretki alul Itaaliasse ja Vahemeremaadesse, hiljem aga ka maailma kaugematesse piirkondadesse. Nende retkede eesmärgiks oli mõista materia algupära, avastada maailma ja uurida kõik see kriitiliselt läbi; kasvas inimese eneseteadvus ning tekkis soov oma teadmisi dokumenteerida ja organiseerida.⁸³ 1770. aastatel läksid moodi pitoresksed illustratsioonid.⁸⁴ Sündis hulgaliselt reisikirjeldusi ja joonistusi enamasti Vahemere, kuid ka paljude muude piirkondade kohta. Reisikirjade vahendusel võttis J. W. Krause ette mõtterännakuid kaugetesse maadesse. Juba Zittaus gümnaasiumis käies (1776) soetas J. W. Krause reisikirju Baalbeki ja Palmyra kohta, Barthold Georg Niebuhri raamatu uusimast Egiptusest, J. D. Le Roy Kreeka-reisikirja ja palju muud.⁸⁵ Enne Liivimaale asumist 1784. aastal oli J. W. Krause käinud Ameerikas (1782) ja Amsterdamis (1784). Liivimaal elades võttis ta 1791. aastal ette reisi Peterburgi ja 1796. aastal Šveitsi, külastades samal aastal Saksamaa pealinna Berliini.⁸⁶ Reisikirjad moodustavad väga suure osa J. W. Krause poolt Tartu ülikooli raamatukogust laenutatud teoste hulgast. Paljusid teoseid kasutas ta eeskujuna oma joonistuste jaoks, kuid palju on ka selliseid reisikirju-, päevikuid- ja raamatuid, kus illustratsioone ei ole. Sellised teosed annavad vaba voli

⁸⁰Tannberg, „Sõjateaduste õpetamisest Tartu Ülikoolis 19. sajandi esimesel poolel,“ 257, 258, 259.

⁸¹Friedrich Maximilian Klinger, *Poliitik ja poeet* (Tallinn: Perioodika, 2002), 144, 148.

⁸²Tannberg, „Sõjateaduste õpetamisest Tartu Ülikoolis 19. sajandi esimesel poolel,“ 264, 265.

⁸³Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*, 70.

⁸⁴*Ibid.*, 77.

⁸⁵Mariann Raisma, „Tõese arhitektuuri otsingul“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 2, Arhitektina Liivimaal: kataloog*, 106.

⁸⁶Maiste, Polli, Raisma, *Alma Mater Tartuensis*, 71, 76, 132, 125, 126.

ettekujutlusele. Just reisikirjad, mis ei taotlenud pelgalt mineviku arhitektuuripärandi tutvustamist, vaid püüdis uurida mingit kultuuri laiemalt, pakkusid J. W. Krausele parimat ainet vaimustumaks kaugetest maadest.⁸⁷ Piirkondi, mis J. W. Krausele huvi pakkusid on väga erinevaid. 1812. aastal on J. W. Krause tundnud huvi Inglismaad puudutavate reisikirjade vastu. Laenutatud on Karl Philipp Moritzi *Reisen eines Deutschen in England im Jahre 1782, 1783* ja Johann Jacob Volkmanni *Neueste Reisen durch England* (Leipzig, 1781 – 1784).⁸⁸

Kõige tähtsamaks huviobjektiks võib pidada Vahemeremaid, mis on seotud klassikalise antiigi pärandiga. Erinevad reisikirjad Kreekast, Roomast, Sitsiiliast, Dalmaatsiast olid pidevalt tema lugemislaual. 1817. aastal on J. W. Krause laenutanud erinevaid Kreekaga seotud reisikirju, nende hulgas Saverio Scrofani *Reise in Griechenland in den Jahren 1794 und 1795* (Leipzig, 1801) ja Kreeka saari puudutava Antoine-Laurent Castellani teose *Briefe über Morea und die Inseln Cerigo, Hydro und Zante* (Weimar, 1809).⁸⁹ 1824. ja 1825. aastal on J. W. Krause laenutanud mitmed Sitsiilia-teemalised reisikirjad. Laenutatud on Edward Blaquiere *Briefe über Sicilien, Tripoli, Tunis*, J.-P. Houel'i *Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari*, Louis Nicolas Philippe Auguste Forbini *Souvenir de la Sicile* (1823) August de Sayve *Voyage en Sicile* ja Justus Tommasini *Briefe aus Sizilien* (1825).⁹⁰

J. W. Krause tundis elavat huvi selle vastu mis toimus Vene tsaaririigis, eriti Siberi ekspeditsioonidest. Peterburi Teaduste Akadeemia lähetas kaks Siberi ekspeditsiooni, millest ühte juhtis arst Johann Georg Gmelin aastatel 1733 – 1742 ja teist loodusteadlane Peter Simon Pallas aastatel 1768 – 1774.⁹¹ J. W. Krause on 1814. ja 1817. aastal laenutanud J. G. Gmelini Siberi ekspeditsiooni kirjeldava teose *Reise durch Sibirien von dem Jahr 1733 bis 1743*.⁹² Lisaks on J. W. Krause laenutanud J. G. Gmelini vennapoja Samuel Gottlieb Gmelini Venemaa- teemalise teose *Reise durch Russland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche*.⁹³ P. S. Pallase Venemaa-ainelistest teostest on J. W. Krause laenutanud *Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthaltschaften des*

⁸⁷ Mariann Raisma, „Tõese arhitektuuri otsingul“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. 2, Arhitektina Liivimaal: kataloog*, 107.

⁸⁸ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 76.

⁸⁹ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 116, 109.

⁹⁰ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 130, 131, 132, 134.

⁹¹ Marie-Noelle Bourguet, „Maadeurija“, *Valgustusaja inimene* (Tallinn: Avita, 2006). 277.

⁹² TÜR KHO, 4 - 609, sedel 102, 114.

⁹³ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 113.

*Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794 ja Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs.*⁹⁴ Lisaks on J. W. Krause lugemislauvalt läbi käinud Peterburi topograafi Heinrich Friedrich Storchi *Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs am Ende des achtzentes Jahrhunderts und unter der Regierung Katharina der Zweiten* (Riga, 1797)⁹⁵ ja saksa akadeemik Johann Anton Güldenstädti *Reisen durch Russland und im Kaukasischen Gebirge, mit einer Lebensbeschreibung des Verschaffers* (Peterburg, 1787 – 1791).⁹⁶ J. A. Güldenstädt rajas ka Peterburis 1770. aastatel lugemisseltsi.⁹⁷ 1810. aastal on J. W. Krause laenutanud Rootsi riigimehe Anders Frederik Skjöldebrandi reisikirja *Voyage pittoresque au Cap Nord*, milles A. F. Skjöldebrand kirjeldab enda teekonda, mis algas Stockholmis 18. märtsil 1799. aastal kuni jõudmist Nordkapile sama aasta 19. juulil. A. F. Skjöldebrand kirjeldab vahepealseid peatumispaiku, nende loodust ja kliimat. Samuti on raamatus paari laulu noodid, mida teekonnal lauldi.⁹⁸

Lisaks huvitas J. W. Krauset kõik Ameerikaga seonduv. Ameerikas käimine oli J. W. Krause jaoks ühtlasi nii unistus kui ka pettumus⁹⁹ J. W. Krause huvi Ameerika vastu ei katkenud kunagi. Sellest annab selgelt tunnistust ka Tartus elades ja töötades loetud kirjandus, mis seda kaugelt, ent tema jaoks läbitud eluetappi puudutas. Näiteks on J. W. Krause 1816. aastal laenutanud Lõuna-Carolina doktori David Ramsey kirjutatud teose *Geschichte der Amerikanische Revolution (The History of the American revolution)*. See on esimene Ameerika iseseisvussõda puudutav raamat, mis on kirjutatud Ameerika revolutsionääri poolt ning ilmunud Ameerikas. Teos ilmus kahes osas 1789. aastal.¹⁰⁰ Lõuna-Carolina kohta on J. W. Krause lugenud 1817. aastal laenutatud John Draytoni teosest *Beschreibung von Süd-Carolina*.¹⁰¹ Samal aastal on ta laenutanud veel mitu Ameerika teemalist teost. Esimeseks on Jonathan Carveri raamat *Reisen durch Nordamerika/ Voyage de l' Amerique. (Travels Through the Interior Parts of North America in the Years 1766, 1767, and 1768)*,¹⁰² mis ilmus Londonis 1778. aastal. Kuna sedelitel on teose pealkiri nii saksa kui prantsuse keeles, pole täpselt teada, millist Krause

⁹⁴ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 81.

⁹⁵ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 37.

⁹⁶ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 90.

⁹⁷ Jürjo, *Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18. – 19. sajandil*, 146.

⁹⁸ Anders Frederik Skjöldebrand, *Voyage pittoresque au cap Nord* (Stockholm, 1805).

⁹⁹ Maiste, Polli, Raisma, *Alma Mater Tartuensis*, 75.

¹⁰⁰ http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=814&Itemid=9999

¹⁰¹ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 113.

¹⁰² TÜR KHO, 4 - 609, sedel 115, 116.

luges. Tartu ülikooli raamatukogus säilitatakse J. Carveri teose saksakeelset variant, mis ilmus Hamburgis 1780. aastal. Tegemist oli tolle aja ühe populaarseima reisikirjaga. J. Carver, kes teenis Massachusettsi rügemendis prantslaste ja indiaanlaste vahelises sõjas, saadeti 1766. aastal uurima Mississippi jõe läänepoolseid alasid. Reisi vältel pidas ta päevikut, mis hiljem ka avaldati.¹⁰³ Teiseks Ameerika-teemaliseks reisiraamatuks on Pehr Kalmi teos *Reise auf Nordamerika*. Teos ilmus saksakeelsena Göttingenis kolmes osas, ajavahemikus 1754 – 1764. Need on kättesaadavad ka Tartu ülikooli raamatukogus. Laenutatud on veel Thomas Anburey raamatut *Anburey's Reisen im inneren Amerika (Travels through the Interior Parts of America)*, Brissot de Warville'i *Neue Reisen durch die nordamerikanischen Freistaaten* ja Isaac Weldi *Reise nach Nord-America 1795 und 1797*.¹⁰⁴ Samuti leidub laenutussedelitel hulgaliselt informatsiooni erinevate Ameerika-teemaliste raamatute või reisikirjade kohta. Küll on kasutatud lühendeid Am, näiteks *Berufsreise auf Am*,¹⁰⁵ kuid puudub autori nimi ning seetõttu on raske kindlaks teha, mis raamatuga võib tegemist olla. Aastatel 1812 – 1817 on J. W. Krause sageli laenutanud Matthias Christian Sprengeli *Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen zur Erweiterung der Erdkunde nach einem systematischen Plane bearbeitet, und in Verbindung mit einigen andern Gelehrten bearbeitet und hrsg. von M.C. Sprengel*, mida anti välja Weimaris, aastatel 1800 – 1814, kokku 50 osa.¹⁰⁶ Igast raamatust saab lugeda tutvustusi maailma erinevate piirkondade kohta. J. W. Krausel on enamasti sedelitele juurde märgitud, millist osa ta M. C. Sprengeli *Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen* soovib.¹⁰⁷

J. W. Krause joonistustega seotud kirjandus

Joonistamine oli harrastus, millega J. W. Krause tegeles terve oma elu. Tema loomingust on säilinud nii originaalteoseid, kuid samuti armastas J. W. Krause jälgendada oma aja kuulsate kunstnike, arhitektide ja rändurite teoseid. 1812. aastal laenutas J. W. Krause Joseph August Schultesi 4-köitelise reisikirja *Reise auf das Glockner*, mille juurde

¹⁰³ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/97611/Jonathan-Carver>.

¹⁰⁴ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 115, 117.

¹⁰⁵ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 118.

¹⁰⁶ <http://catalog.hathitrust.org/Record/008588675>.

¹⁰⁷ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 78.

kuulunud gravüüride järgi ta joonistas. Reisikiri kirjeldab Austria maastikku, mida 1802. aastal reisiarstina krahv von Apponyid saatnud J. A. Schultes kirjeldab teed läbi Berchtesgadeni, Salzburgi, Tirooli ja Kärnteni.¹⁰⁸ Ajavahemikus 1820 – 1827 kasutas J. W. Krause ligi kaksikümmend korda eeskujudena L.-F. Cassasi *Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie*.¹⁰⁹ Antud teos on üks tema soositumaid ja see ilmus 1802. aastal. J. W. Krause on reisikirja laenutanud 1809. aasta juunis. L.-F. Cassasi reisikirjadest on J. W. Krause laenutanud veel *Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phoenicie, de la Palaestine, et de la Basse Aegypte*, mis ilmus Pariisis 1799. aastal. 1810. aasta laenutusele on juurde märgitud, et ta soovib reisikirja kasutada õppematerjalina.¹¹⁰ L.-F. Cassasi gravüürid triumfikaartest, monumentidest, mausoleumidest, templitest ja muust kannavad edasi Väike-Aasia minevikku. Nende järgi on J. W. Krause kopeerinud näiteks Palmyra sammastänavat. J. W. Krause kuulub esimeste baltisaksa kunstnike hulka, kes on joonistanud Idamaid ja Egiptust.¹¹¹ L.-F. Cassas on tuntud eelkõige reisikirjade looja ja illustraatorina. Ta on rännanud nii üksi kui koos teiste 18. sajandi nimekate reisiraamatute autoritega, nagu näiteks Marie-Gabriel-Florent-Auguste Choiseul-Gouffier'ga, kes on samuti publitseerinud suurejoonelisi illustreeritud teoseid mitme Vahemere piirkonda kuuluva maa kohta.¹¹² J. W. Krause on ülikooli raamatukogust laenutanud mitmel korral M.-G.-F.-A. Choiseul-Gouffier'i teost *Voyage pittoresque de la Grece*.¹¹³ Prantsuse kirjaniku ja maalija J.-P. Houeli aastatel 1782 – 1787 ilmunud rikkalikult illustreeritud reisikirja *Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari* on J. W. Krause ka kõige enam kopeerinud. Ajavahemikus veebruarist 1824 kuni märtsini 1825 on J. W. Krause teinud Sitsiilia arhitektuuri teemadel ligi 80 joonistust.¹¹⁴ 1826. aastal joonistas J. W. Krause J.-P. Houeli järgi „Kaljutempel Nuubias“. Peale koha ja mõõtmete on mainitud lühidalt templiga seotud jumalused ning uurimise ajalugu.¹¹⁵ Antud teost on J. W. Krause laenutanud juba 1811. ja 1813. aastal.¹¹⁶ J. W. Krausele on olnud eeskujuks

¹⁰⁸ Kadi Polli, „Eelromantism Johann Wilhelm Krause loomingus“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 100.

¹⁰⁹ Mariann Raisma, „Voyages pittoresques“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 141.

¹¹⁰ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 49.

¹¹¹ Mariann Raisma, „Voyages pittoresques“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 142, 143.

¹¹² *Ibid.*, 121.

¹¹³ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 44, 95.

¹¹⁴ Mariann Raisma, „Voyages pittoresques“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 139, 140.

¹¹⁵ *Ibid.*, 119.

¹¹⁶ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 55, 94.

krahv Louis Nicolas Philippe Auguste Forbin, kes võttis ette mitmeid retki Veneetsiasse, Sitsiiliasse ning Lähis-Ida maadesse, mille põhjal kirjutas ta reisikirju.¹¹⁷ 1825. aastal on J. W. Krause laenutanud L. N. P. A. de Forbini teose *Suvenir de la Sicile*.¹¹⁸

Lisaks Kreekale oli J. W. Krause teiseks suureks huviks Rooma. 18. sajandi keskpaiku joonistasid paljud antiigihuvilised kunstnikud, nende hulgas Giuseppe Vasi, Giambattista Piranesi Rooma varemeid, suurendades veelgi huvi Itaalia pealinna vastu.¹¹⁹ Kõige suurejoonelisemad ja enim Rooma vaimust kantud olid J. W. Krause aastatel 1808 – 1810 valminud pildid. Need kümmelehted on kõige otsesemateks antiigihuvilise näideteks J. W. Krause loomingus. Kujutatud on antiikaja kõige suurejoonelisemaid arhitektuurisaavutusi - Colosseumi ja Diocletianuse terme Roomas. Eeskujuks võttis J. W. Krause kaasaja tuntuimad kunstnikud G. B. Piranesi, Jacob Philipp Hackerti jt.¹²⁰ 1810. aastal on J. W. Krause laenutanud A. Desgodetsi suurejoonelise raamatu *Les Edifices Antiques de Rome dessines et mesures tres exactement* (1682), milles A. Desgodets on täpsete mõõtudega joonistanud Rooma varemed. Kaheosalist raamatut, mis ilmus Londonis 1795. säilitatakse Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste kogus. A. B. Desgodets on andnud põhjaliku ülevaate olulisematest Rooma templitest, võidukaartest, amfiteatritest ja termidest. Joonistele eelneb iga objekti kohta põhjalikum kirjeldus. Ilusamatest joonistustest väärivad märkimist Vesta tempel Tivolis, Antoniuse ja Faustina tempel Roomas ja Rooma Pantheon, mis ilmselt on olnud J. W. Krausele eeskujuks Tartu anatoomilise teatri rajamisel.¹²¹

Ilukirjandus

Ilukirjanduslike teoste valikus mängivad J. W. Krause jaoks olulist rolli saksa päritolu luuletajad ja näitekirjanikud. J. W. Krause on lugenud „Tormi ja tungi“ liikmete teoseid. Liikumisele andis nime Friedrich Maximilian Klinger 1777. aastal kirjutatud näidendiga

¹¹⁷ Mariann Raisma, „*Voyages pittoresques*“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 121, 122.

¹¹⁸ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 131.

¹¹⁹ Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*, 74.

¹²⁰ Mariann Raisma, „*Voyages pittoresques*“, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. I, Kunstnikust arhitektiks: kataloog*, 137.

¹²¹ Antoine Babuty Desgodets, *The ancient buildings of Rome (Les Edifices Antiques de Rome dessines et mesures tres exactement)*, London 1795.

Storm und Drang. 1812. aastal laenutas J. W. Krause tema romaani Barmakiidide Džafari lugu *Geschichte Giefars des Barmeciden*, mis ilmus 1792/94 ja kuulus tema kümneosalise romaanitsükli hulka.¹²² F. M. Klinger oli küllaltki viljakas kirjanik. Välismaal sünnib suurem osa tema teostest, lisaks kahekümnele draamale romaanitsükkel ja kolm köidet aforisme. Tähelepanuväärne on veel asjaolu, et Klingeril õnnestus kolme valitseja-Katariina II, Paul I ja Aleksander I ajal jätkata aastaid Vene tsensuuri eest saladuses hoitud kirjanduslikku tegevust, hoolimata kohati ülimalt ebasoodsatest poliitilistest oludest. F. M. Klinger laskis kõik oma Venemaal kirjutatud teosed trükkida välismaal. Enamik romaane ilmus üha karmistuva tsensuuri tõttu esialgu koguni anonüümselt.¹²³ Tormi ja tungi liikmetest luges J. W. Krause veel Heinrich Wilhelm von Gerstenbergi kogutud teoseid *Sammlung seiner Vermischte Schriften* (Altona, 1815 – 1817).¹²⁴

Saksa luulet luges J. W. Krause Friedrich Heinrich von der Hageni ja Johann Gustav Büschingi kogumikust *Literarischer Grundriss zur Geschichte der Deutschen Poesie von der ältesten Zeit bis das sechzehnte Jahrhundert*.¹²⁵ 1811. aastal on J. W. Krause laenutanud F. Schilleri dramaatilise luuletuse *Don Carlos*, *Infant von Spanien* ja *Die Jungfrau von Orleans*. *Don Carlos* hakkas F. Schiller kirjutama 1783. aastal ja töötas selle kallal neli aastat. Esimese osa avaldas F. Schiller esialgu enda poolt välja antud ajakirjades *Rheinische Thalia* ja *Thalia*. Esimene täispikk versioon *Don Carlosest* avaldati 1787. aastal Leipzигis ja esimesed etendused tulid lavale 1787. aastal Hamburgis, Leipzигis, Dresdenis ja Riias. Poliitilistel põhjustel oli nende sisu lühendatud.¹²⁶ Teistest saksa autoritest on J. W. Krause laenutanud 1811. aastal Johann Karl Wezeli teose *Hermann und Urlike* ja 1812. aastal sama autori *Lebensgeschichte Tobias Knauts, des Weisen, sonst der Stammler genannt: aus Familiennachrichten gesammelt*.¹²⁷ Veel leiab J. W. Krause valikute hulgast Christian Fürchtegott Gellerti *Leben der schwedischen Gräfin* ja Friedrich Schulzi *Leopoldine*; Ernst Raupachi *Timoleon* ja Jacob Döpleri *Theatrum Poenarum*.¹²⁸

Saksa päritoluga autorid ei olnud ainsad kelle vastu J. W. Krause huvi tundis. Ta on laenutanud ka teistest rahvusest autorite teoseid. Nende hulgas on kirjandusklassikasse

¹²² Friedrich Maximilian Klinger, *Poliitik ja poeet* (Tallinn: Perioodika, 2002), 146.

¹²³ *Ibid.*, 145, 146.

¹²⁴ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 118.

¹²⁵ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 112.

¹²⁶ Friedrich Schiller, *Werke: in drei Bänden. Band 1* (München: Hanser, 1966), 756, 757.

¹²⁷ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 57, 65.

¹²⁸ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 70, 84, 110, 103.

kuuluv Giovanni Boccaccio *Decameron*, Miguel de Cervantesi *Don Quixote*, Jonathan Swifti *Gulliver's Travels*, sir Walter Scotti *Kenilworth* ja Washington Irvingi *Bracebridge Hall*.¹²⁹

¹²⁹ TÜR KHO, 4 - 609, sedel 86, 120, 128, 138.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida Tartu ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause raamatulaenutusedeleid Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826 ja selle põhjal välja selgitada erinevad autorid ja nende poolt kirjutatud teosed ning nende mõju J. W. Krause isikule. Raamatulaenutuste põhjal on võimalik teha järeldusi J. W. Krause kirjanduslikust huvist ja erialasest lugemusest ning selgub, kui mitmekülgsete huvidega Tartu ülikooli arhitekt oli.

J. W. Krause on eelkõige tuntud Tartu ülikooli ansambli arhitektina, kuid vastav haridus mehel puudus. J. W. Krause oli autodidakt, seetõttu olid raamatud heaks võimaluseks end iseseisvalt harida. Tartu ülikooli raamatukogust laenutatud teoste põhjal võib välja tuua suuremad teemadegrupid, mille vastu J. W. Krause huvi tundis. Neist kõige olulisemaks võib pidada arhitektuurialaseid teoseid. J. W. Krause tegevus arhitektina jääb aega, mil Euroopas imetleti taas klassikalist antiikkunsti. J. W. Krause on laenutanud tollal populaarseid Antoine Desgodetsi ja Julien-David Le Roy antiikmonumente kujutavaid ja kirjeldavaid teoseid

J. W. Krause on laenutanud raamatuid seoses oma õppetööga ökonoomika, metsanduse, põllumajanduse ja tsiviilarhitektuuri professorina. Selle ehadamateks näideteks on mitmed kaasajal väga mõjukad David Gilly, Albrecht Daniel Thaeri ja Christian Ludwig Stieglitzi teosed, mis leidsid korduvalt tee tema lugemislauale. J. W. Krause laenutas korduvalt praktilisi käsiraamatuid, mille alusel ta oma loenguid ette valmistas. Ameerika iseseisvussõja ajal õnnestus tulevasel arhitektil Inglise palgaväe koosseisus reisida Ameerikasse ning hiljem Tartus elades on J. W. Krause lugenud nii Ameerika ajaloost jutustavaid teoseid, kui ka erinevat sõjateadust puudutavat kirjandust, laenutades Johann Georg Julius Venturini ja Friedrich Meinerti õpetusi sõjateadustest.

Enamik laenutustest on tehtud aga isiklikust huvist lähtudes. Väga palju on J. W. Krause laenutanud erinevat reisikirjandust. Eelkõige on teda huvitanud Vahemereäärsete riikidega seotud reisikirjad, kuid samuti on ta lugenud tutvustusi Egiptuse, Lähis-Ida, Venemaa, Ameerika ja paljude teiste piirkondade kohta. Mitmed reisikirjad on rikkalike illustratsioonidega, ning on arvatavasti just sellepärast J. W. Krausele huvi pakkunud. Enim on laenutatud Jean-Pierre Houeli ja Louis-Francois Cassasi reisikirju. Venemaa

kohta on korduvalt laenutatud Heinrich Friedrich Storchi, Johann Georg Gmelini ja Peter Simon Pallase teoseid. Erinevate maailma piirkondade kohta luges J. W. Krause Matthias Christian Sprengeli poolt välja antud reisikirju. Aastate jooksul on J. W. Krause laenutanud ka ilukirjanduse valdkonda kuuluvaid teoseid, lugedes enamasti saksakeelset ilukirjandust ja luulet Friedrich Schilleri sulest.

Lisaks raamatutele on J. W. Krause huvitunud Saksamaal ja Liivimaal ilmuvatest ajalehtedest ja ajakirjadest. Kohaliku eluga hoidis ta end kursis ajalehte *Dörptsche Zeitung* lugedes. Tavaliselt on laenutatud korraga ajalehe mitu numbrit. Kohliku ajalooa tutvus ta Johann Gottfried Arndti, Balthasar Russowi ja Christian Kelchi Liivimaa kroonikaid lugedes. Autodidaktina soovis J. W. Krause pidevalt midagi uut õppida, ta janunes uute teadmiste ja oskuste järele. J. W. Krause avaldas tihti soovi saada kõige uuemat kirjandust, mis kaasajal Lääne-Euroopas ilmus. Tartu ülikooli raamatukogu vahendusel jõudsid need enamasti ka temani. Paljusid J. W. Krause poolt laenutatud raamatuid säilitatakse Tartu ülikooli raamatukogus tänini.

Summary

Johann Wilhelm Krause's book borrowings from the University of Tartu Library between 1806 and 1826

Johann Wilhelm Krause was the architect of the buildings of University of Tartu. In 1803 J. W. Krause first arrived in Tartu and he was offered the recently created professorship of economics, technology and civil engineering. J. W. Krause soon became the architect of the University. During his life in Tartu, he often borrowed books from the University of Tartu Library. His book borrowing cards from 1806 until 1826 are being preserved in the University of Tartu Library, in the department of manuscripts and rarities. The main purpose of this research is to identify all of the books that J. W. Krause borrowed from the library over the years that he lived in Tartu and analyse the main subjects.

By the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, Livonia had tight cultural connections with North-Germany. Through different publications the newest ideas from Western Europe spread to Livonia. The newest books that were published in Berlin or Paris were almost immediately ordered to the University library. At that time, Europe followed in the footsteps of antiquity. New discoveries were made and architects and artists travelled to Greece and Rome to measure and draw the most important monuments of antiquity. Usually the results were published soon after. These publications, for example by Antoine Desgodets and Julien-David Le Roy, were very popular in Western Europe. They were also part of J. W. Krause's reading list. He has also borrowed engravings about French architecture, like Claude Perrault's designed easternmost facade of the Louvre palace in Paris. J.W. Krause was inspired by antiquity. He studied the theory of Orders from the publications by the German archaeologist and art critic Johann Joachim Winckelmann whose writings about antiquity were widely recognised and they were influential at the time. The newest ideas about building technology were mediated to Livonia through David Gilly's influential writings. D. Gilly had founded a private architectural school in 1793 and his main interest was in the technicalities of the building process, as is evident from his publications. As a Professor, J. W. Krause used D. Gilly's publications to prepare for his lectures. He also borrowed the influential writings of German architects Christian Ludwig Stieglitz and Jean-Charles Krafft.

The architect of the University of Tartu drew inspiration from travel notes. He was especially interested in the Mediterranean culture. He used travel notes by such famous travellers as Jean-Pierre Houel, Louis-Francois Cassas and others. Besides Greece and Rome, J. W. Krause was attracted to areas promising new discoveries – Spalatum (Split), Palmyra, Baalbeck, Paestum and Agrigento. J. W. Krause has borrowed books about America and also books about the art of war. As a young man he had the opportunity to travel to America during the American War of Independence with the British army. That was one of the biggest adventures of his life. J. W. Krause also showed interest in literature. He mainly read German poetry, like writings from Friedrich Schiller. J. W. Krause has borrowed classical literary writings by Giovanni Boccaccio, Miguel de Cervantes and sir Walter Scott.

Throughout his life J. W. Krause was influenced by books. While living in the Zeltin manor, J. W. Krause took part in the reading society called *Kleeblatt* that was set up among three parishes, with mostly private tutors in the neighbourhood taking part in it. He often visited Johann Friedrich Hartknoch's bookshop in Riga which offered to the society a 25 percent discount. Later living in Tartu he borrowed books from the University of Tartu Library. J. W. Krause was a self-taught man; he collected basic knowledge from the books. He was interested in all the newest publications, especially in the architectural field. J. W. Krause's book borrowing cards show how versatile and well taught he really was.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond:

TÜR KHO, 4 - 609: Leihzettel der Professoren 2: Jäsche – Lenz (1811 – 1836), Johann Wilhelm Krause (1806 – 1826)

Kirjandus

Desgodets, Antoine Babuty, *The ancient buildings of Rome (Les Edifices Antiques de Rome dessines et mesures tres exactement)*, London 1795

Hiiop, Hilikka, Maiste, Juhan, Polli, Kadi, Raisma, Mariann, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. Kunstnikust arhitektiks: kataloog 1* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1999)

Jürjo, Indrek, *Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18.- 19. sajandil* (Tartu: Ajalooarhiiv, 2011)

Jokilehto, Jukka, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu* (eestikeelne tõlge Eesti Kunstiakadeemia, 2010)

Kelch, Christian, *Liivimaa ajalugu* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2004)

Klinger, Friedrich Maximilian, *Poliitik ja poeet* (Tallinn: Perioodika, 2002)

Kruft, Hanno-Walter, *A history of architectural theory from Vitruvius to the present* (New York: Princeton Architectural Press, 1994)

Maiste, Juhan, Polli, Kadi, Raisma, Mariann, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828. Arhitektina Liivimaal: kataloog 2* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002)

Maiste, Juhan, Polli, Kadi, Raisma, Mariann, *Alma Mater Tartuensis, Tartu ülikool ja tema arhitekt J. W. Krause* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003)

Maiste, Juhan, Ormisson-Lahe, Anu, *Johann Wilhelm Krause 1757 – 1828.*

Linnaehitajana Tartus: kataloog 3 (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2011)

Mallgrave, Harry Francis, *Architectural theory. Volume I, An anthology from Vitruvius to 1870* (Blackwell, 2006)

Philipp, Klaus Jan, *Um 1800 Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810* (Stuttgart; London, 1997)

Schiller, Friedrich, *Werke: in drei Bänden. Band 1* (München: Hanser, 1966)

Siilivask, Mart, *Tartu arhitektuur 1830 – 1918. Historitsism ja juugend: arhitektuuriideed ja stiilieeskujud kohalike arhitektide loomingus 19. sajandil ja 20. sajandi algul* (Tartu, 2006)

Skjöldebrand, Anders Frederik, *Voyage pittoresque au Cap Nord* (Stockholm, 1805)

Tannberg, Tõnu, *Eesti mees Vene kroonus: uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721 – 1917* (Tartu: Ilmamaa, 2011)

Tohvri, Epi, *Valgustusideede mõju Tartu arhitektuurile 19. sajandi alguses* (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009)

Trikkant, L, *Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu* (Tartu, 1977)

Vovelle, Michel, *Valgustusaja inimene* (Tallinn: Avita, 2006)

Winckelmann, Johann Joachim, *Anmerkungen über die Baukunst der Alten* (Leipzig, 1762)

Interneti allikad

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/97611/Jonathan-Carver>, kasutatud 12.04.2013

<http://catalog.hathitrust.org/Record/008588675>, kasutatud 12.04.2013

<http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/14782>, kasutatud 11.05.2013

http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=814&Itemid=99999999, kasutatud 12.04.2013

<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=51>, kasutatud 11.05.2013

Lisa: Johann Wilhelm Krause raamatulaenutussedelid Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826

J. W. Krause raamatulaenutussedelid asuvad Tartu ülikooli raamatukogus käsikirjade ja harulduste kogus. Tartu ülikooli raamatukogus säilitatakse erinevate professorite raamatulaenutussedeleid, mille hulgas on ka J. W. Krause aastatel 1806 – 1826 laenutatud raamatute sedelid. J. W. Krause sedelid on jaotatud aastate järgi viieks: 1806 – 1811; 1812; 1813; 1814 – 1817 ja 1821 – 1826 ja kokku on neid 118. Sedelid on nummerdatud, algavad numbriga 29 ja lõppevad 146.

Nr	Kuupäev	Autor	Teos	Märkused
29	08.01.1806 (?)	Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phoenicie, de la Palaestine, et de la Basse Aegypte	Paris, 1799
30	26.04.1806	Albrecht Daniel Thaer	Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft	Göttingen, 1799 – 1804, 3 osa
		Gilly (?)	Theorie d Camerals...	
			Landwirtschaftliche Zeitung	
		Tenneker	Viehzucht?	
		Tenneker	Theorie des CamaraSystems	
31	11.05.1808		La Charpente francois...	
			Genetr. neuen...???	Maha tõmmatud
32	26.11.1807	Thämals	Tagastab: Reisen 1 ja 2 Band	
			Neuer Sammlung von Reisebeschr. 9 Band	
		Wistram	Verschläge für Brandtwein brn	
		Weisten	Technol. 1,2,3,4 Band	

		William Bailey	Befürderei der Kunste und Manuf.	Ilmselt- Theoretisch-praktisches Werk, die Künste, Manufakturen und Handelschaft betreffend, oder, Abrisse und Beschreibungen nützlichen Maschinen und Modellen...Fritz, 1780
		Spalatro?	Soovib: Die Foinic Antiquitäten?	
		Louis-Francois Cassas	29 Hefte	
		Thümel?	2-4 band, Reisen zum V?listieren?	
33	26.06.1809	Cornelis de Bruyn	Voyage au levant	
		Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Damatie	1802
			Soovib: 5 osa vanast ja 5 osa uuest Hamburger Magazin	
34	10.07.1809		Hamb. Magazin... ???	
			Franks medicinische poliz	
			Bibliotheque retour ??	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie	Soovib G-ga algavat osa
35	25.09.1809	Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie Osad 15, 16, 17, 18, 19, 20	
		Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Damatie	1802

		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
36	06.10.1809?	Anders Frederik Skjöldebrand	Reis nach dem Nordcap	Voyage pittoresque au Cap Nord. Stockholm, 1805
37	16.10.1809	Anders Frederik Skjöldebrand	Reis nach dem Nordcap	Voyage pittoresque au Cap Nord. Stockholm, 1805
		Heinrich Friedrich Storch	Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs am Ende des achtzenden Jahrhunderts und unter der Regierung Katharina der Zweiten	Riia, 1797
39	03.10.1809	Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phoenicie, de la Palaestine, et de la Basse Aegypte	Pariis, 1799
		Christian Ludwig Stieglitz	Schöne?...Baukunst	Ilmselt- Zeichnungen aus der schönen Baukunst oder ... in der Baukunst begleitet. Leipzig, 1798 – 1800
		Claude Perrault	Le Louvre...???	
			Architecture francais, Hotel des Invalides in de Deux	
			Castellionis nov. Testament latine	
38	27.11.1809	Johann Rudolph Fäsch	Pealkiri puudub	
			Hotel de Di...(Dieu?)	

40	03.12.1809		L'architecture francaise-repro. Le Louvre	
		Christian Ludwig Stieglitz	Schöne Baukunst	Ilmselt- Zeichnungen aus der schönen Baukunst oder ... in der Baukunst begleitet. Leipzig, 1798 – 1800
			Hotel Royal des Invalides	
			Castellionis nov. testament latine	
		Heinrich Friedrich Storch	Supplement band	
41	05.01.1810	Garlieb Helwig Merkel	Wannem Ymanta	Leipzig, 1802
		Heinrich Friedrich Storch	Antiq Gemälde	Võib olla Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs... Riga, 1797
		Luigi Vanvitelli	Caserta	Caserta palee gravüürid
		Jules Hardouin Mansart	Hotel des Invalides	
		Claude Perrault	Louvre...??	
		Johann Rudolph Fäsch	Archit. (?)	Ilmselt- Anderer Versuch Seiner Architect. Wercke
		Christian Ludwig Stieglitz	Zeichnungen aus der schönen Baukunst (12 band)	Leipzig, 1798 – 1800
		Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Damatie (30 Hefte)	1802
			Soovib laenutada Cassase ja Storchi Statistische Gemälde	

42	14.01.1810	Heinrich Friedrich Storch	Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs...	Riia, 1797
		David Gilly	Handbuch der Land-Bau-Kunst, vorzüglich in Rücksicht auf die Construction der Wohn- und Wirthschafts-Gebäude für angehende Cameral-Baumeister und Oeconomen	Edaspidi- Handbuch der Land-Bau-Kunst. 2 Theile. Berlin, 1796 - 1798
		Johann Beckmann	Grundsätze der deutschen Landwirthschaft, 1802	Göttingen, 1796
			Die Berliner Sammlung Baukunstbetriff (?)	
43	11.01.1810	Antoine Babuty Desgodets	Les edifices antiques de Rome dessines et mesures tres exactement	The ancent buildings of Rome: accurately measured and delineated. London, 1795
		Anders Frederik Skjöldebrand	Reisen nach dem Nordcap	Voyage pittoresque au Cap Nord. Stockholm, 1805
44	08.02.1810	Julien-David Le Roy	Les Ruines des plus beaux monuments de la Grece (Werks über Griechland)	Pariis, 1758
		Marie-Gabriel Choiseul-Gouffier	Voyage pittoresque de la Grece	Pariis, 1782- 1822; 3 osa
45	02.04.1810	Albrecht Daniel Thaer	Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft	Göttingen, 1799 – 1804, 3 osa
	06.04.1810		Caserta... folio band	
		Johann Rudolph Fäsch	Versuche	võib olla: Anderer Versuch Seiner Architect. Werke
46	07.05.1810	Johann Silberschlag	Hydrotechnik	Ilmselt- Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues

47	07.01.1811		2 Fols Bände Schwirtz??	
			1 band Augusteum???	
48	11.06.1810	Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phenicie de la Palestine, et de la Base Egypte (Paris, 1799)	Soovib 20, 21 ja 27 vihikut õppematerjaliks
49	18.06.1810	Louis-Francois Cassas	Tagastab: Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phenicie de la Palestine, et de la Base Egypte 20,21, 27 Hefte	Pariis, 1799
		Marie-Gabriel-Florent-Auguste Choiseul-Gouffier	Voyage pittoresque de la Grece	Pariis, 1782; 3 osa
		Antoine Babuty Desgodets	Les edifices antiques de Rome dessines et mesures tres exactement	The ancent buildings of Rome: accurately measured and delineated. London, 1795
		Luigi Vanvitelli	Caserta palee gravüürid	
		Johann Rudolph Fäsch	Architectonis versuche...	võib olla: Anderer Versuch Seiner Architect. Werke
		David Gilly	Handbuch der Land-Bau-Kunst	
		Rintiner?	Berliner Samlungen	Ilmselt- Heinrich August Riedeli Sammlung architectonischer äusserer und innerer Verzierungen für angehende Baumeister und Liebhaber der Baukunst. Berlin
		Johann Silberschlag	Hydrotechnik	võib olla: Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues
		Albrecht Daniel Thaer	Annalen 1,2,3,4 (1806-09)	

50	25(?) . 06. 1810	Johann Silberschlag	???Hydrotechnik	Ilmselt- Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues
		Bernard Forest de Belidor	Architecture hydraulique (Paris, 4 Bd; ebd. 1737 – 55)	L'architecture hydraulique, ou l'art de conduire, d'élever et de ménager les eaux pour les différents besoins de la vie
		Jacob Leupold	Theatrum Machinarum Generale	
51	14.07.1810	Rent(l)iner/Rintiner	Berliner Sammlung	Ilmselt- Heinrich August Riedeli Sammlung architectonischer äusserer und innerer Verzierungen für angehende Baumeister und Liebhaber der Baukunst (Berlin)
		???	Baukunst	
52	13.10.1810	Heinrich Friedrich Storch	Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs...	Riia, 1797
		Heinrich Friedrich Storch	Supplement bau	
		Anders Frederik Skjöldebrand	Trollhotta Canals (Beschreibung den Trollhotta Canals)	Ilmselt- Description des cataracts et du Canal de Trollhatta en Suede, avec un precis historique
53	01.12.1810	Bernard Forest de Belidor	Wasserbaukunst	Architecture hydraulique
		Brüsin???	Schauplatz Lumpard	
		Albrecht Daniel Thaer	Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berliin 1809 – 10, 4 osa

		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst, welche eine Anleitung zur Entwerfen, Veranschlagen und Ausführen der am gewöhnlichsten vorkommenden Wasserbaue enthält	Koosneb neljast osast, anti välja aastatel 1803 – 1809. Edaspidi Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst
		Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Bauart der faschinwerke und der dazu gehörigen Anlagen an Flüssen und Strömen	Berliin, 1800, 2. väljaanne 1817
		Johann Albert Eytelwein	Faschinbau???	
		David Gilly	Nivellirens	Ilmselt- Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens oder Wasserwägens in den bey der Landeskultur vorkommenden gewöhnlichsten Fällen
		Andres Fredrik Skjöldebrand	Trollhätte Canal	Description des cataractes et du Canal de Trollhätta en Suede, avec un precis historique
		Heinrich Friedrich Stroh	Supplementenbau	
		Johann Silberschlag	Hydrotechnic	Ilmselt- Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues
		David Gilly ja Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	

54	16.12.1810	Rudolf Eickenmeyer	Über den Strassenbau in Sandgegenden, wo es an Steinen fehlt	Frankfurt, 1787
		Friedrich Carl Fulda	Versuch einer statischen Theorie der Dächer und Handwerke	Laenutuse pikendus vöi meeldetuletuse sedel.
55	16.01.1811		1 Folio Band Religions Ceremonies	Ilmselt- Bernard Picart Ceremonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde
			Grosse bande portraits...regende?	
			8 band Striezel?	
		Jean-Pierre Houel	Reisen durch Sicilien (4 band)	Ilmselt- Voyage pittoresque des isles de Sicile, de Malte et de Lipari (1782 – 1787, 4 vol)
56	11.01.1811		Vet. Latin antiq.	
			Vestigio delle Therme di Tito	
			Ruins of Athens	
		Võib olla Thomas Major	Les Ruins de Pestum	
57	08.02.1811	Jean-Pierre Houel	Voyage pittoresque de Sicilie, de Malte, et de Lipari	1782 – 1787, 4 osa
			Die Kirchenvisitation einen gedicht	Ilmselt- Johann August Weppen – Die Kirchenvisitation, ein komisches Gedicht. Leipzig 1781
		Johann Karl Wezel	Hermann und Urlike (4 band)	1780, 4 osa

		Zimmermann	Taschenbuch den Reisen (4 und 7) Lpz. 1802 – 13	Ilmselt- Eberhard August Wilhelm von Zimmermann- Taschenbuch der reisen; oder, Unterhaltende darstellung der Entdeckungen des 18ten Jahrhunderts
		Zimmermann	Taschenbuch den Reisen (Jahrgangs 1802.03,05,06,07,09,1810	Leipzig, 1802 – 13
58	10.03.1811	David Gilly	Handbuch der Land-Bau- Kunst	
59	16.03.1811	David Gilly	Handbuch der Land-Bau- Kunst	
		Johann Karl Wetzel	Hermann und Urlike	
			Don Carlos und Jeanne Arc??? (Jeanne d' Orleans)	Ilmselt- Friedrich Schilleri Don Carlos, Infant von Spanien (1787) ja Die Jungfrau von Orleans (1801)
60	15.04.1811		Hotel des Invalides	
			Palazzo di Caserta	
		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l`art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
61	26.06.1811	Johann Silberschlag	Wasserbaukunst...	Ilmselt- Ausführlichere Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		Johann Albert Eytelwein	?	

		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
			Berliner Sammlung	
		Albrecht Daniel Thaer	Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berlin, 1809 – 10, 4 osa
		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
		David Gilly	Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens...Fällen	
	02.08.1811		Soovib: 2 köidet Silvermanni Taschenbuch (sisaldavad Zimmermann Fortgeschicht mit Wibekings ankündigung Gelinski)	August Wilhelm von Zimmermann-Taschenbuch der reisen; oder, Unterhaltende darstellung der Entdeckungen des 18ten Jahrhunderts. Leipzig, 1802 – 13
	21.10.1811		Gemälde von Petersburg (2 köidet)	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie 76 vihik	
			Wielands 31 und 32 band	
			Sebald Nothaker 1891-1893 von Minerva	Ilmselt: Christoph Friedrich Nicolai- Leben und Meinungen des Herrn Magister Sebaldus Nothaker (Berlin1773 – 1776)
62	30.12.1811	Albrecht Daniel Thaer	Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft 1811	Göttingen, 1799 – 1804, 3 osa

		Christoph Friedrich Nicolai	Sebaldu Nothanker	
			Wieland 31 und 32 band	
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
			Wieland 33 und 34 band	
		Johann Wolfgang von Goethe	„Die Propyläen“ nr 70	
		Carl Ludwig Fernow	Römische Studien nr 12 und 13	Zürich, 1806 – 1808, 3 osa
		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
63	04.01.1812	David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
		David Gilly	Handbuch der Land-Bau-Kunst	
			Wielandi tööd 35 ja 36 osa (tagasi toob 33 ja 34 osa)	Ilmselt- Christoph Martin Wieland-Sämmtliche Werke
64	10.01.1812		Tagastab: Wielandi tööde 35 ja 36 osa	
		Johann Wolfgang von Goethe	Propyläen	
			Soovib: Wielandi kaks järgmist osa ja 6 osa	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyclopädie	
65	18.01.1812	Carl Ludwig Fernow	Tagastab: Römische Studien 3 osa	Zürich, 1806- 1808, 3 osa
			Wielandi 1 ja 2 osa	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyclopädie	

		Johann Joachim Winckelmann	Soovib: Anmerkungen über die Baukunst der Alten	Leipzig, 1762
			Untersuchung über den Character der Gebäude	
		Giovanni Boccaccio	Decameron	D. W. Soltau tõlge, ilmus 3. osas, Berliin, 1803
		Johann Karl Wezel	Lebensgeschichte Tobias Knauts, des Weisen, sonst der Stammler genannt: aus Familiennachrichten gesammelt	Leipzig, 1773 – 76, 4 osa
			Wielandi 3 ja 4 osa	
66	22.01.1812		Tagastab Wielandi 3, 4, 5 ja 6 osa	
67	23.01.1812	Johann Karl Wezel	Tagastab: Lebensgeschichte Tobias Knauts, des Weisen, sonst der Stammler genannt: aus Familiennachrichten gesammelt	Leipzig, 1773 – 76, 4 osa
		Christian Ludwig Stieglitz	Soovib: Archeologie 2 osa	Ilmselt- Archaeologie der Baukunst der Griechen und Römer. Weimar, 1801
68	16.12.1812	Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phoenicie, de la Palaestine, et de la Basse Aegypte (30 Hefte)	Paris, 1799
69	07.04.1812		Tagastab: Caserta/Casenta Hotel des Invalides	
		Johann Rudolph Fäsch	Architectonische Versuche	Ilmselt- Anderer Versuch Seiner Architect
		William Bailey	Beschreibung Nützliche Maschine	Ilmselt- Theoretisch-praktisches Werk, die Künste, Manufakturen und Handelschaft betreffend, oder, Abrisse

				und Beschreibungen nützlichen Maschinen und Modellen
70	02.04.1812	Friedrich Maximilian von Klinger	Tagastab: Geschichte Gafars des Barmeciden	1799
		Christian Fürchtegott Gellert	Das leben der schwedischen Gräfin	Leipzig 1746, 2 osa
		Christian Ludwig Stieglitz	Archologies	Ilmselt- Archaeologie der Baukunst der Griechen und Römer. Weimar, 1801
		Albrecht Daniel Thaer	Soovib: Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berliin, 1809 – 10, 4 osa
		William Bailey	Theoretisch-praktisches Werk, die Künste, Manufakturen und Handelschaft betreffend ... Modellen Beschreibung Nützliche Maschine	
71	04.04.1812		Pikendab: Hotel des Invalides	
			Caserta- Beschreibung	
		Johann Rudolph Fäsch	Sammlung	
72	04.07.1812	Albrecht Daniel Thaer	Tagastab: Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berliin, 1809 – 10, 4 osa
		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
73	30.07.1812	David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Tagastab: Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		David Gilly	Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens ... Fällern	
			Soovib: 1 Hefte Catalogus Gewarbekunde	

74	07.08.1812		London und Paris 13 Hefte	
			Wien in Grünen Fettra	
		Matthias Christian Sprengel	Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen	
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		David Gilly	Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens ... Fällern	
75	10.08.1812	Friedrich Wilhelm August Murhard	Gemälde von Konstantinopel	Penig, 1804
76	24.08.1812	Friedrich Wilhelm August Murhard	Tagastab: Gemälde von Konstantinopel (3 band)	Penig, 1804
		Andreas Carl Samuel von Richtenhof	Ilmselt vötab: Theorie des Ackerbaus. Leipzig 1801	
			Reim und Hiyne Modell Magazin für Oecon. Leipzig, 1802	
			Grundriss der Ferw. Vorlesung Giese. Giessen, 1789	
			Ebdings Handlungen Biblische... Hamburg 1785 – 1797	
		Johann Georg Büsch	Theoret. Prakt. Darstell der Hands. Hamburg 1799	
			Kleinenberg Zusätze	
		Karl Philipp Moritz	Reise durch England. Leipzig, 1783	Ilmselt- Reisen eines Deutschen in England im Jahre 1782, 1783

		Johann Jacob Volkmann	Neueste Reisen durch England. Leipzig, 1783	Leipzig 1781 - 1784
			Gilpins Reise aus Natursch?heiten. Leipzig, 1792	
78	05.09.1812		Tagastab: Pocahontas 1. Octav band	
			Humphrey Klitter???	
		Matthias Christian Sprengel	Soovib: Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen 2 und 3 band	
77	04.09.1812	Andreas Carl Samuel von Richtenhof	Tagastab: Theorie des Ackerbaus	
		Karl Philipp Moritz	Reise durch England	Ilmselt- Reisen eines Deutschen in England im Jahre 1782, 1783
		Johann Jacob Volkmann	Neueste Reisen durch England. Leipzig, 1783	Leipzig 1781 - 1784
			Riem und Heine Modeller Magazin für Oecon. Leipzig, 1802	
			Der Russische betoniert	
			Soovib: Themendank N. 1220 (raamatukogunr)	
			Glittermagazin	
			Pokahontas	
			Humphrey Klinker 1894 und 1895	Ilmselt- Tobias Smollett- The Expedition of Humphry Clinker, 1771

79	07.09.1812	Matthias Christian Sprengel	Tagastab: Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen 2 und 3 band	Weimar, 1800
			Soovib: Tahab saada samast tööst 4 ja 5 osa	
			Stedmon Voyage a Surinam. Paris, 1799	Capt. Stedman's Narrative of Surinam
81	16.09.1812	Matthias Christian Sprengel	Tagastab: Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen ja soovib 7 ja 8 osa	
			Voyage a Surinam	Capt. Stedman's Narrative of Surinam
			1 band Kupfer in Quert	
		Peter Simon Pallas	Soovib: Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs	Reisen durch verschiedenen Provinzen des Russisches Reichs in den Jahre 1768 – 74" (3 Bde, Petersburg 1771 – 76)
		Peter Simon Pallas	Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794	
82	12.10.1812		Aus die Neueste und besten Charten von ganz Helvetien	
83	28.11.1812	Joseph August Schultes	Tagastab: Reise auf den Glockner	Reise auf den Glockner- Wien, 1804
		Giovanni Boccaccio	Decameron	D. W. Soltau tõlge, ilmus 3. osas, Berliin, 1803
		Friedrich Schulz	Leopoldine	

			Grundris der Forstwissenschaft	
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		David Gilly	Praktische Anleitung zur Anwendung des Nivellirens ...Fällen	
		Albrecht Daniel Thaer	Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft	Göttingen, 1799 – 1804, 3 osa
		Albrecht Daniel Thaer	Annalen der Fortschritte der Landwirtschaft in Theorie und Praxis	
		Albrecht Daniel Thaer	Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berlin, 1809 – 10, 4 osa
			Akergeräthschaften Mittau, 1803	
		Weise	Technol. Gef. 1803-1805	
			Magazin Allen Neu(esten) Erfindungen. Leipzig 1802	
			Beausobre übersetzt von Albaum. Riga, 1773	Maha tõmmatud
			Bösigs Hirs Handbuch der Prolific ??? Leipzig, 1805	
			Charlotte Corday	
		M. von Collins	Regulus	Ilmselt- Heinrich Joseph von Collin- Regulus: Eine Tragödie in 5 Aufz. Berlin, 1802
84	11.01.1813	Miguel de Cervantes	Tagastab: Don Quixote	Don Quixote de la Mancha
		Friedrich Schulz	Leopoldine 2 köidet	

		Peter Simon Pallas	Soovib: Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs	3 Bde, Petersburg 1771 – 76
		Peter Simon Pallas	Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794	Koos vasekõitega
		Jacob Reinegg	Allgemeine historisch- topographische Beschreibung des Kaukasus	
			Niu? (Neue?) Werks auf Kurze Zeit	
85	05.02.1813	Friese	Tagastab: Technologie 4 köidet	
		Ebling	HandelsBibl. 3 köidet	
		Peter Simon Pallas	Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs	3 Bde, Petersburg 1771 – 76
		Bernard Forest de Belidor	Soovib: Architecture hydraulique	L'architecture hydraulique, ou l'art de conduire, d'élever et de ménager les eaux pour les différents besoins de la vie. 1766
		Rudolf Eickenmeyer	Über den Strassenbau in Sandgegenden, wo es an Steinen fehlt	Frankfurt, 1787
		Lukas Vochs	Abhandlung der Brückenbaukunst	1780
		Jh. Gev. Scheyer	Prakt. Ökonom. Wasserbaukunst	Leipzig, 1795
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809

86	???	Carl Philipp Moritz	Tagastab: Reisen in England	Ilmselt- Reisen eines Deutschen in England im Jahre 1782, 1783. Berlin, 1785
			2 Charten der Schweiz	
		Joseph August Schultes	Reisen auf den GrossGlockner? Nr 536- 539. Wien 1804, 4- köiteline	Reise auf den Glockner- Wien, 1804
		Friedrich Schulz	Leopoldine	
		Giovanni Boccaccio	Decameron	D. W. Soltau tõlge, ilmus 3. osas, Berliin, 1803
		Miguel de Cervantes	Don Quixote	Don Quixote de la Mancha
			Volksmärchen	
87	23.02.1813	Friedrich Schiller	Theater 1 band (sisaldab Don Carlost)	Don Karlos, Infant von Spanien
88	26.03.1813	Matthias Christian Sprengel	Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen (43 und 44)	
		Johann Gottfried Arndt	Historische Taschenbuch pro 1813	
		Bernard Forest de Belidor	Architecture hydraulique	L'architecture hydraulique, ou l'art de conduire, d'élever et de ménager les eaux pour les différents besoins de la vie. 1766
		Jean-Charles Krafft	Soovib: Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	

89	17.05.1813	Bernard Forest de Belidor	Tagastab: Architecture hydraulique 2 köite	L'architecture hydraulique, ou l'art de conduire, d'élever et de ménager les eaux pour les différents besoins de la vie. 1766
		David Gilly, Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		Rudolf Eickenmeyer	Über den Strassenbau in Sandgegenden, wo es an Steinen fehlt	Frankfurt, 1787
		Lukas Voch	Abhandlung der Brückenbaukunst	1780
			Mitausche??? Akergeräthschaften Magazin Aller neuen Erfindungen	
		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
			Soovib: Cooks 2 reise um die Welt (Georges Foster välja andnud) ei ole kätte saanud	
90	08.10.1813	Melchior Adam Weikard	Lebensgeschichte	1802
		Johann Anton Güldenstädt	Soovib: Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebürge	J. A. Güldenstäts Reisen durch Russland und im Kaukasischen Gebirge, mit einer Lebensbeschreibung des Verschaffers. 2 Bde, Petersburg, 1787 – 91
91	20.10.1813	Heinrich Ernst	Anweisung zum praktische Mühlenbau. Leipzig, 1813	

92	21.11.1813		13 samlung Sprengels- Werke und Künste (1775)	
		Just und Schreber	Schauplatz der Künste und Handwerke 1 osa	
93	06.08.1813	J. C. G. Weise	Oeconomische Technologie (nebst Kupfer)	
94	19.12.1813		Tagastab: 2 folio bände 3 und 4 St. non Voyage pittoresque den Naples et de Sicilien	
		Jean-Pierre-Louis- Laurent Houel	Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari, I, 1782	1782 – 1787, 4 vol
			Temples de Pesteum	
			Elizabetts abreise aus Petersburg	
95	24.12.1813	Jean-Pierre-Louis- Laurent Houel	Tagastab: Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari, I, 1782	1782 – 1787, 4 vol
	30.12.1813		Le Ruins de Pestum	
		Marie-Gabriel- Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier	Soovib: Voyage pittoresque de la Grece	Paris, 1782- 1822; 3 osa
96	03.01.1814		Catalogue der Kriegswissenschaften	
			Soovib: Militarische Encyclopedia oder Systematische Vortrag (von Christoph Müller, Göttingen, 1796)	
		Antoine Charles Etienne Paul de Laroche Aymon	Einleitung zur Kriegskunst(tölk Kettner, Weimar) Plane und Kupfer dazu (Weimar, 1802 – 1805)	Einleitung in die Kriegkunst; Weimar, 1802

			Bemerkungen über die Schlacht bei Amerstädt (Mittau, 1808)	
97	10.01.1814		Tagastab: Bemerkungen über die Feldzug (NB! Plaan on väljatõmmatud, tiitelleheta)	
		Friedrich Meinert	Soovib: Lehrbuch oder Encycl. (Dresden, 1800)	
		Johann Georg Julius Venturini	Lehrbuch der angewandten Tactik oder eigentlichen Kriegswissenschaft (Schleswig, 1800)	
			Sontemens d' un Home de Guerre sur le Syst de Folard (Paris, 1739)	
		Friedrich Meinert	Lehrbuch der gesammten Kriegswissenschaft für Officiere bei der Infanterie und Kavallerie (Halle 1798) Polybius vom Cheval folard (tahab näha, aga ei leia)	
		Cornelius Tacitus	Strategische instruktion	
98	18.02.1814	Antoine Charles Etienne Paul de Laroche Aymon	Einleitung zur Kriegskunst (tõlk Kettner, Weimar) Plane und Kupfer dazu (Weimar 1802 – 1805)	Einleitung in die Kriegkunst; Weimar 1802
		Johann Georg Julius Venturini	Lehrbuch der angewandten Tactik oder eigentlichen Kriegswissenschaft (Schleswig, 1800)	

		Friedrich Meinert	Encyclopedia	
			Sentiment d`un Homme de Guerre	
		Albrecht Daniel Thaer	Soovib: Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berliin, 1809 – 10, 4 osa
		David Gilly ja Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l`art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
		Johann Rudolph Fäsch	Architectonisch Versuche	Ilmselt-Anderer Versuch Seiner Architect. Wercke
		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
99	13.04.1814		Soovib: Arch. Caserta	
			Hotel de Invalides	
		Christian Ludwig Stieglitz	Schöne Baukunst	Ilmselt- Zeichnungen aus der schönen Baukunst oder ... in der Baukunst begleitet. Leipzig, 1798 – 1800
		Fr. Chr. Schmidt	Bürger. Baumeister	Ilmselt- Die Bürgerliche Baumeister oder Versuch eines Unterrichts für Baulustige. 1790
100	15.04.1814		Tagastab kõik järgnevad: Arch. Caserta	
			Hotel de Dieu des Invalides	
		Christian Ludwig Stieglitz	Schöne Baukunst	Ilmselt- Zeichnungen aus der schönen Baukunst Leipzig, 1798 – 1800

		Jean-Charles Krafft	Plans, coupes et élévations de diverses productions de l'art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris 1802	
		David Gilly ja Johann Albert Eytelwein	Praktische Anweisung zur Wasserbaukunst	1803 – 1809
		David Gilly	Abriss der Cameral-Bauwissenschaft	
101	14.05.1814		Soovib: Um Nemnichs Reisen	
			Voyage de Nearque des Bovches de l Indus pisque l Euprata. 1800	
		Tableau	Religieux et politique de l'Indostan, ou Precis Historique des Revolutions de l Indostan. 1803	
102	14.02.1814	Engelbert Kaempfer	Tagastab: Beschreibung von Japan	
			Die Kupfer zu Weises Oeconomisch. Technol.	
		Peter Simon Pallas	Soovib: Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs	3 Bde., Petersburg 1771 – 1776
		Peter Simon Pallas	Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794	
		Johann Georg Gmelin	Reise durch Sibirien von dem Jahr 1733 bis 1743. Göttingen 1751 – 1752	
		Benedikt Franz Johann Hermann	Beschreibung des Ural Erzgebirges	Ilmselt: Versuch einer mineralogischen Beschreibung des Uralischen Erzgebirges.

				Berlin; Stettin: Nicolai, 1789
103	01.10.1815	Jacob Döpler	Tagastab: Theatrum poenarum	
		Johann Georg Müller?	Bekentnisse merkwürdigen Männer von sich selbst	
		Philipp Melanchton	Erzählung vom Leben D. Martin Luthers	
			Toob tagasi: 76 ja 77 nr den Dörptsche Zeitung	
		Voigt	Soovib: T/Deutsche Nation	
		Philipp Joseph de Rehfues	Plato in Italien	
			Gleims Leben aus seinen Briefen und Schriften	
			Ephierburgs Shekespere	
104	20.10.1815		Tagastab: T/Deutsche Nation	
			Dörptsche Zeitung (78,79,80,81,82,83)	
		Philipp Joseph de Rehfues	Plato in Italien	
			Gleims Leben aus seinen Briefen und Schriften	
			Ephierburgs Shekespere	
			Soovib: Infanterie Officir, von A.F. Hercules. 1702	
		Wendelin Schildknecht	Harmonia in fortalitiis construendis. 1652	
		Joseph Furtenbach	Halinitro Pyrobolia. Ulm 1627. 30. 43.	
		Christian Heinrich	Handbuch der Livlandische	

		von Nielsen	Polizeigesätze. 1794	
105	23.11.1815	Louis Des Balbes de Breton de Crillon	Tagastab: Memoires, Paris 1791	Ilmselt- Mémoires militaires de Louis de Berton Des Balbes de Quiers, duc de Crillon....- Paris: Du Pant, 1791
			Schlosser- Bildertrümmer	
		Krause	Meinches über den dienst	
		Carl August Buchholz	Historisch-romantische Skizzen aus Rom und Griechenland. Berlin, 1804	
			Nachrichten von Taracil?? Bospurus	
		Matthias Christian Sprengel	Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen	
106	19.02.1816	Anders Frederik Skjöldebrand	Tagastab: Voyage pittoresque au Cap Nord. Stockholm, 1805	
		David Gilly	Abriss der Cameral Bauwissenschaft	
		David Gilly	Grundriß zu den Vorlesungen über das Praktische bey verschiedenen Gegenständen der Wasserbaukunst	
		Müller	Militarisch Encycl.	

107	04.08.(?) 1816 22.08.1816	Brissots und Thunbergs	Tagastab: Reisen 7 Band	Ilmselt- Brissot de Warville- „Neue Reisen durch die nordamerikanischen Freistaaten (1792) tõlgitud Johann Reinhold Fosteri poolt Berliinis 1791); Carl Peter Thunberg „Reisen durch einen Theil von Europa, Afrika und Asien“
		Matthias Christian Sprengel	Taschenbuch	võib olla Allgemeines Historisches Taschenbuch
			Dörptsche Zeitung 66 und 67	
		David Ramsey	Geschichte der Amerikanische Revolution. 1794, 95.	The History of the American Revolution 1785
			Soovib: 1 und 2 band der Magazin der Reisebeschreibungen	
108	07.10.1816		Tagastab: Oudendorps Julius Cesar ?	Välja andnud Francis Oudendorp
		Marc Rene Montalembert	Fortificationes 1 ja 2 köide	La Fortification perpendiculaire Paris, 1776 – 94, 11 vol
			Soovib: Berufsreise nach N. America: der Frau Generalin von Riedesel. 1800	
		Marc Rene Montalembert	Fortificationes 3 ja 4 köide	La Fortification perpendiculaire Paris, 1776 – 94, 11 vol
109	17.01.1817		Tagastab: Mithritates 3 osa (kahes köites)	
		Antoine-Laurent Castellan	Briefe über Morea und die Inseln Cerigo, Hydro und	

			Zante. Weimar, 1809	
		Matthias Christian Sprengel	Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen	
		Ludwig Friedrich Catel	Über den Bau protestantischer Kirchen	Ilmselt- Grundzüge einer Theorie der Bauart protestantischer Kirchen.... in bes. Bezeichnung auf den Wieder-Aufbau der abgebrannten St. Petri-Kirche zu Berlin...- Berlin: Maurer, 1815
		Heinrich Luden	Nemesis: Zeitschrift für Politik und Geschichte. Weimar 4 und 5 band 1814/15	12 Bde., Weimar 1814 – 18
		Matthias Christian Sprengel	Bibliothek der neuesten und wichtigsten Reisebeschreibungen (Bosporus Caucasus?)	
		Albrecht Daniel Thaer	Soovib: Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berlin, 1809 – 10, 4 Bde.
		Albrecht Daniel Thaer	Akergeräthe	
		Albrecht Daniel Thaer	Annalen	
110	26.01.1817	Albrecht Daniel Thaer	Annalen (1805, 1 und 2)	
		Lüder	Gewessen Kempf oder Frankreich und Russland	
		Evers und Engelh.	Beiträge	Ilmselt- Johann Philipp Gustav von Ewers, Moriz von Engelhard - Beiträge zur Kenntniss Russlands und seiner Geschichte- Dorpat, 1818

		Ernst Raupach	Timoleon	
			Zeitung von nr. 5 und 6	
		Weisen	Oeconomische Technologie	
		Gottfried Rupprecht	Bierbrauen und Mälzen???	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyclopädie	Artiklid Bier und Mälzen
111	15.03.1817	Marc Rene Montalembert	Tagastab: Fortificationes 4 und 5 band	La Fortification perpendiculaire Paris, 1776 – 94, 11 vol
		Heinrich Joseph von Collin	Sämmtliche Werke, Wien, 1812-14	
		Daub ja Creucer	Studien	Ilmselt- Carl Daub- Einleitung in das Studium der christlichen Dogmatik aus dem Standpunkte der Religion. 1810
		Christoph Meiners	Untersuchungen über die Verschiedenheiten der Menschennaturen. 1813, 4 vol	
		Arndt	Politische Schreibung	
			Zeitungen nr 18. 19. 20.	
		Albrecht Daniel Thaer	Käes on veel: Grundsätze der Rationellen Landwirtschaft	Berliin, 1809 – 10, 4 osa
		Albrecht Daniel Thaer	Akergeräther	
		Marcus Zuerius Boxhornii	Tacitus	
		Woltmann	Werke von Caius Cornelius Tacitus	Werke von Caius Cornelius Tacitus (Volumes 1-2) tölkinud

				Karl Ludwig von Woltmann. Berlin, 1811 – 1817
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie	Soovib O-ga algavat osa
			Alte oder etwas neues Materia Medica	
112	31.03.1817	Barthold Georg Niebuhr	Tagastab: Römische Geschichte. Berlin, 1812 (teise osa)	Bd. 1 – 3, Berlin, 1811 – 1832
		Friedrich Heinrich von der Hagen ja Johann Gustav Büsching	Literarischer Grundriss zur Geschichte der Deutschen Poesie. Berlin 1812	Mit von der Hagen
		Karl Wilhelm Friedrich Schlegel	Über die Neuere Geschichte	1811
		Carl Ferdinand Menke	Herzenergüsse	Ilmselt- Rhapsodische Herzenergüsse über verschiedene Gegenstände der Humanität... Leipzig, 1805
			Repres. De Fetes de Louis XV	
			Zeitung nr. 23,24,25	
113	03.04.1817	Francois Robichon de La Gueriniere	Tagastab: Ecole de Cavalerie	Ecole de cavalerie: Contenant la connoissance l instruction et la conservation du cheval.- Paris, 1754
		Henri Louis Duhamel du Monceau	Abhandlung von den Obstbäumen. Nürnberg, 1775- 1783	Pomona gallica oder von Obstbäumen(Nürnb. 1771 – 83)
		John Drayton	Beschreibung von Süd-Carolina. Weimar, 1808	

			Oliver über Persien, 36 band	
		Pierre-Jean de Beranger	Geschichte des Reitens	
			Zeitung nr 26	
		Humboldt	Soovib: Reise in America Brachtausgabe	Ilmselt- Alexander von Humboldt
		Samuel Gottlieb Gmelin	Reise durch Russland zur untersuchung der drey Natur-Reiche 1760 – 1774	Ilmselt- Samuel Georg Gmelin Reise durch Russland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche.- St. Petersburg, 1770-1784
114	04.04.1817	Samuel Gottlieb Gmelin	Tagastab: Reise durch Russland zur untersuchung der drey Natur-Reiche 1760 - 1774	
		Peter Simon Pallas	Soovib: Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794	Bemerkungen auf einer Reise in die südliche Statthalterschaften des Russischen Reichs in den Jare 1793 – 94” (2 Bde, Leipzig 1779 – 1801; neue ausg. 1803 mit Atlas)
		Johann Georg Gmelin	Reise durch Sibirien von dem Jahr 1733 bis 1743	
		Rytschkov	Soovib: Tagebuch 1769 bis 71	
115	12.04.1817	Johann Georg Gmelin	Tagastab: Reise durch Sibirien von dem Jahr 1733 bis 1743	
		Rytschkov	Tagebuch über seine Reise durch verschiedene Provinzen des Russ.Reihes in den Jahren 1769, 1770, 1771	

			Zeitung nr 27 ja 28	
		Karl Berthold	Soovib: Bruchstücke von Griechland	
		Johann Wilhelm von Archenholz	Die Engländer in Indien. Leipzig, 1786 – 88	Die Engländer in Indien. Bd 1-2- 1786; Bd 3- 1788
		Pehr Kalm	Reise auf Nordamerika	Th 1- 1754; Th 2- 1757; Th 3- 1764
			General Riedesel auszüge aus den Provinzen usv.	
		Jonathan Carver	Reisen durch Nordameriken	Travels Through the Interior Parts of North America in the years 1766- 78; London, 1788
116	24.04.1817	Jonathan Carver	Tagastab: Voyage de l' Amerique 1784	Travels Through the Interior Parts of North America in the Years 1766, 1767, and 1768
		Johann Wilhelm von Archenholz	Die Engländer in Indien. Leipzig, 1786 – 88	
		Saverio Scrofani	Reise in Griechenland in den Jahren 1794 und 1795 Leipzig, 1801	
			Zeitungen nr. 29,30,31	
		Thomas Anburey	Soovib: Reisen nach Virginien als Kriegsgefagner	Ilmselt- Anburey's Reisen im inneren Amerika (Travels through the Interior Parts of America (kahes osas), saksa k. tõlgiti 1792
			Die Vortsetzung der Engländer in Indien	
			Die Literatur Zeitung Jahrgang 1816	
			Der deutsche merkur pro	1816

			Minerva 1816	
117	09.05.1817		Tagastab: Kings harfe 2 raamatut	
		Seumen	Vorfälle in Phalen	
			5 vihikut 1816 Minerva	
		Thomas Anburey	Reisen nach Virginien als Kriegsgefagner	Ilmselt- Anburey's Reisen im inneren Amerika (Travels through the Interior Parts of America (kahes osas), saksa k. tõlgiti 1792
		Brissot	Soovib: Reise in Nord America; 7 osa Magazin des Reisebeschreibungen	Ilmselt- Brissot de Warville- „Neue Reisen durch die nordamerikanischen Freistaaten (1792) tõlgitud Johann Reinhold Fosteri poolt Berliinis, 1791
		Briese	Der Emilie Montagu	
		Weld	Reise nach Nord-America 1795 und 97	Ilmselt- Isaac Weld
118	19.05.1817		Tagastab: Magazin der Neuesten Merkwürdigen Reisen 7 und 20 band	Vaselõige kadunud
		Heinrich Wilhelm von Gerstenberg	Sammlung seiner Vermischte Schrifften 1, 2, 3., Altona, 1815 – 1817	1815 – 1816. Bd 1- 1815; Bd 2- 1815; Bd 3- 1816
			Berufsreise auf Am.	
			Soovib: Neuesten teile diese Magazin	
		Albrecht Daniel Thaer	Akergeräther	

			Magazin der Reisebeschreibungen 9.osa	
		Christian Wilhelm Dohm	Denkwürdigkeiten meiner Zeit oder Beiträge zur Geschichte vom letzten Viertel des achtzehnten und vom Anfang des neunzehnten Jahrhunderts. 1814 – 1819	
		Kreb	Griest. Lesebuch	
			Zeitungen nr 44 ja 45	
			Magazin der Reisebeschreibungen 1.band	
120	23.06.1817		Tagastab: Leipzige Literat Zeitung (1816, 12 Hefte)	
			Dörptsche Zeitung 46-49	
			Magazin der Reisebeschreibungen 8 und 10 band	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie	
		Gottfried Rupprecht	Encycl.	
		Weisen	Oeconomische Technol. 2 band	
		Dietrich Adam Heinrich Bülow	Geistes des neuen Kriegssystems.- Berlin, 1805. Th 1 ja Th 2	Hamburg, 1798; 3 aufl. 1835
		Jonathan Swift	Gullivers Reisen	1727
121	25.06.1817		Soovib pojale Herman Krausele Plutarchose.	
122	28.06.1817		Soovib tütar Emiliele Wilibad Ansichten	

123	26.08.1817	Heine	Tagastab: Virgilius (1 köide)	
		Jung	Georgicaz	Jung (Johann Heinrich) ka Heinrich Stilling
			Soovib: Minerva 16. Jahrgang	
			Literatur Zeitung (1816)	Leipzig oma on juba saanud
			Göttingische Anzeigung 1816	
124	16.08.1817	Friedrich Ludwig Georg von Raumer	Tagastab: Herbstreisen nach Venedig	2 Bde. Berlin, 1816
		Meyer	Darstellungen Nord-Teutsch	
			Charte von New York	
			Charte der Vereinigten staaten	
		Wilibald	Ansichten	
		Albrecht Daniel Thaer	Soovib: Akergeräther	
		Publius Vergilius Maro	Georgica	Kui seda teost ei leia, siis Opera uminia? Ilmselt-Publii Virgilit Maronis Opera
125	03.10.1817		Soovib: Halle- Leinwand Manufaktur. Berlin, 1788	
		Sigismund Friedrich Hermbstädt	Allgemeine Grundsätze der Bleichkunst oder Theoretische und praktische Anleitung zum Bleichen des Flachses, der Baumwolle...Berlin, 1804	
			Die Bleichkunst Harmens und Scherer. 1804	

		William Higgins	Versuch Theoretische und Praktische Bleichen. 1802	Ilmselt- Versuch über die Theorie und Praxis des Bleichens nebst Erfahrungen über den Schweselkalk als Stellvertreter der Pottasche beim Bleichen: mit einer verschiedene Gegenstände die teoretische Chemie betreffenden Vorred/te. Halle, 1802
		Louis-Francois Cassas	Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phoenicie, de la Palaestine, et de la Basse Aegypte	Paris, 1799
			Gerne und Hausleine zu Blauchen/Bleichen. 1802	
			Grundliche und Teutliche Anweisung zu Flaschbau-Zubereitung. Leipzig, 1788	
			Anweisung zu Flachsbaum Duisburg, 1789	
127	07.11.1823		Tagastab: Die Inländische Blätter 1. quaterband	
		Johann Karl Gottfried Jacobson	Soovib: Manufakturen	Seda ei ole raamatukogus sai selle juba 1819.a nov.
		Karl von Meidinger	Lohngeberung	Ilmselt- Vollständige Abhandlung über die Lohgärberey oder Aufrichtige und gründliche Anweisung. Leipzig, 1802
126	03.02.1821		Tagastab: Dörptsche Zeitung 62-70 (3.-31. aug)	
		Christian Ludwig	Altdeutschen Baukunst	Ilmselt- Von

		Stieglitz		Altdeutscher Baukunst
		Gnednow	Alterthümer in Trier	
128	28.10.1823		N. Bibl. Den Reisebeschreibung (33 band)	
		A.Waddingt und Hunburg	von Nib. N. Campel nach Grigen	
		Walter Scott	Kenilworth	1822
		Sebastian Castellio	Biblia Sacra	Übersetzung der Bibel . Die lateinische von 1551, die französische von 1553
129	19.04.1824	Rudolf Eickenmeyer	Soovib: Über den Strassenbau in Sandgegenden, wo es an Steinen fehlt	
		Ernst Eiselen	Dorfgräberey	
			Reisebeschreibungen Burkhardt Arabien oder Niemeysers-Reisebemerungen 2. band	1. ja 3. osa juba olemas
130	27.06.1824	Edward Blaquiere	Tagastab: Briefe über Sicil, Tripoli, Tunis (2 köidet)	Ilmselt- Briefe aus dem Mittelländischen Meere: enthaltend eine Schilderung des bürgerlichen und politischen zustandes von Sicilien, Tripoli, Tunis und Malta
		Paolo della Cella	Reise von Tripoli nach Cyrene. 1817	
			N.Bild D. Reisen (29 band)	
		Jean –Pierre Houel	Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari, I (4 folio)	1782 – 1787, 4 vol

		Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Allgemeinen Encyklopädie der Wissenschaft und Künste	Soovib kahte viimast osa
131	21.01.1825	Louis Nicolas Philippe Auguste Forbin	Tagastab: Suvenir de la Sicile	1823
		Sir Robert Ker Porter	Reisen in Georgien, Persien, Armenien, dem alten Babylonien u.s.w im Laufe der Jahre 1817 – 1820	Travels in Georgia, Persia, Armenia and Ancient Babylonia. 1821 – 22
132	03.02.1825	Dahlmann	Tagastab: Vorsung	Ilmselt- Friedrich Christoph Dahlmann- Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte. 1822 – 1823
		August de Sayve	Voyage en Sicile. 1820	
		Bitzen	Voyage en Egypte et Nubin	
		Czaploviz	Slavonien	
			Dörptsche Zeitung 1-8 (4.-28. jan 1825)	
133	???		Tagastab: Dörptsche Zeitung 9-16 (1.-25.veerbr 1825)	
		Johann Gottfried Arndt	Soovib: Der Liefländischen Chronic	
		Balthasar Russow	Livländische Chronic	
		Christian Kelch	Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens- Geschichte Esth- Lief- und Lettlandes...	1695
134	???	Justus Tommasini	Tagastab: Briefe aus Sizilien. 1825, 1 köide	
135	18.03.1825	Jean –Pierre Houel	Tagastab: Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari, I	1782 – 1787, 4 vol

		Johann Gottfried Arndt	Der Liefländischen Chronic	
		Balthasar Russow	Livländische Chronic	
136	06.06.1825	G.E.W. Crome	Tagastab: Handbuch der Naturgeschichte für Landwirthe (6 köidet)	
		Johann Severin Vater	Untersuchungen über Amerikas Bevölkerung aus dem alten Kontinente	Leipzig, 1810
		Müller	Rom und Römerien	
		Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Encyklopädie der Wissenschaften und Künste	
			Göttings- Gol. Anzeigen 1824	
			Dörptsche Zeitung 38-43 (3.-31. mai 1825)	
137	10.07.1825	Johann Georg Krünitz	Soovib: Oekonomische Encyklopädie	
		Weise	Oeconomische Technologie	
		Johann Ludwig Christ	Patriotische Nachricht und deutliche Anweisung zu dem einträglichen Tabaksbau. 1803	
		Le Hard	Absendlung von Harfe 1785	
		Sigismund Friedrich Herrnbstätt	Bierbrannering. 1814	Ilmselt- Chemische Grundsätze der Kunst Bier zu brauen oder Anleitung zur theoretisch-praktischen Kenntniss.... der Bierbrauerei;

				Vöi Kleiner Katechismus der Bierbrauerei oder Erster Unterricht für den Bürger und jeden Anfänger im Brauwesen
		Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Encyklopädie der Wissenschaften und Künste (12 köidet)	
138	28.07.1825	Washington Irving	Bracebridge Hall (2 köidet)	2 Bde, London 1822; deutsch von Spiker, Berlin 1826).
139	21.10.1825	Washington Irving	Tagastab: Bracebridge Hall	
		Jäsch	Wien Verona	
		Johann Ludwig Christ	Patriotische Nachricht und deutliche Anweisung zu dem einträglichen Tabaksbau. 1803	
		Le Hard	Absendlung von Harfe 1785	
		Johann Georg Krünitz	Oekonomische Encyklopädie 6 band	
			Sch den Künste von H.	
		Weise	Oeconomische Technologie	
		Albrecht Daniel Thaer	Soovib: Annalen des Akerbaues	
		Thibs (Bibs?)	Der Reisebeschreibung	
		Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Encyklopädie der Wissenschaften und Künste 13 band	
		Conversat. Lexicon 1 ja 2 osa		

140	23.10.1825	Hermbstädt	Tagastab: ???	
		Giovanni Battista Belzoni	Voyages en Egypte et en Nubie	In Egypt and Nubia., London, 1821
		Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Soovib: Encyklopädie der Wissenschaften und Künste 13 band	
			Leipzig Literarische Zeitung 12 Hefte, 1824	
		Albrecht Daniel Thaer	Annalen 14 Band	Imselt- Annalen des Ackerbaues
		Christian Friedrich Mylius	Reisen durch des südliche Frankreich: und einem theil von Ober-Italien	
			Damber Meyers- Brief. Fragmente	
			Conversat Lexic. 1 ja 2 band	
141	19.12.1825	Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber	Tagastab: Encyklopädie der Wissenschaften und Künste 13 band	
		Christian Friedrich Mylius	Reisen durch des südliche Frankreich: und einem theil von Ober-Italien (1 band)	
			Damber Meyers- Brief. Fragmente. 1822	
			Mögl.- Annalen den Landwirtschaft. 14. band	
			Etwas Literarische Zeitung. Halle, Jena, Göttingen	
142	09.01.1826		Tagastab: Halles Lit. Zeitung 1824	Jena omas puudub apr 1. nr

			Soovib: Etwas Literarische Zeitung. Halle, Jena, Göttingen	
143	20.02.1826	Justus Tommasini	Tagastab: Briefe aus Sicilien. 1825	
		John Dundas Cochrane	Soovib: Fussreise durch Russland und die Sibirische Tartarei, und von der Chinesischen Gränze nach dem Eismeer und Kamtschatka	Narrative of a pedestrian journey through Russia (2. Aufl.; London. 1824; deutsch Jena 1825)
		Störing	Schrafkrankheiten	
144	10.03.1826	Antoine Babuty Desgodets	Tagastab: Römische Alterthümen	
		John Dundas Cochrane	Fussreise durch Russland und die Sibirische Tartarei, und von der Chinesischen Gränze nach dem Eismeer und Kamtschatka	Weimar, 1825
			Orstarenisch. Landwirtschaft	
		Albert Daniel	Annalen 12,13, ja 16 köide (1 osa nr 3-8)	Ilmselt- Annalen des Ackerbaues
145	04.03.1826	Antoine Desgodetz	Römische Alterthümen	
146	???		Soovib: 1 köide von Schauplatz der Künste und Handwerke	

Mina, **Annegret Kriisa** (isikukood: 48712312716)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Johann Wilhelm Krause raamatulaenutused Tartu ülikooli raamatukogust aastatel 1806 – 1826“,

mille juhendaja on Anu Ormisson-Lahe,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21. mail 2013

(alkiri)